

k n i h y
a s p o l o č n o s ť

K & S

t r e t í r o č n í k

2 5 S k

2 5 K č

10/ 2006

Banálna každodennosť nacionalizmu

O tom, že štát smrdí od hlavy, svedčí už jeho ústava

Potrebujeme na myslenie telo?

Alebo: rôzne telá – rôzne jazyky?

Krvavý koktejl dedka Večernička

Historické sci-fi o čachtickej panej

Young archeologist

Poviedka o Jánošíkovom pozvaní do Lhassy

Peter Drál:
Banálna každodennosť nacionalizmu

2

Martin Takáč:
Potrebujeme na myslenie telo?

3

Vladimír Leška:
Desať rokov o Slovensku čítaných v Prahe

4

Tim Haughton:
Desať rokov o Slovensku čítaných v Birminghame

4

Lýdia Kokavcová:
Žijeme a tvoríme rasistickú dobu

5

Ladislav Kováč:
Svojrásny dokument o dejinách slovenskej vedy

6

Tünde Lengyelová:
Krvavý koktejl dedka Večernička

7

Michal Korenko:
Antropické princípy a alternatívne svety

8

Milan Lapin:
História zmeny

9

Ivan Žucha:
Otázky duše

10

Sylvia Porubánová:
Nielen o nevysporiadanosti s tatovkami

11

Peter Repka:
Križovatka poézie

12

Vladimír Havrilla:
Young archeologist

13

Peter Salner:
Osvienčim, genius loci

14

Palo Hlubina:
Skutočne modré emócie

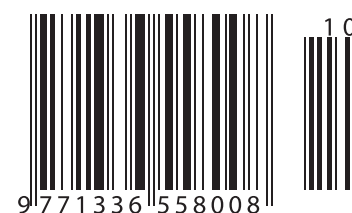
15

Celoživotní sprievodcovia Vladimíra Michala

16

Iva Sýkorová, Medzi, 2006

Banálna každodennosť nacionalizmu

Zvykli sme si, možno z pohodlnosti a tak trochu z presvedčenia o vlastnej nevine, stotožňovať nacionalizmus s extrémom a radikálnosťou. Nacionalisti sú vždy tí xenofóbni, šovinistickí a politicky nekorektní grobiani, s ktorými sa slušný človek nikdy verejne nestotožní. Všetci ostatní sme nanajvýš patrioti, ktorí síce sem-tam ticho súhlasia s obsahom, no nikdy nie s formou, akou k nám prehovávajú nacionalisti. Tento pokrytecky sebaklam nám dovoľuje nahovárať si, že ak nacionalizmus zmizne z titulných strán, prestane ovplyvňovať aj naše mysle a činy. Nacionalizácia spoločenského priestoru tu však zostáva aj pri ústupe manifestného nacionalizmu neporušená, ba stabilizuje sa a rutinizuje.

Sme natoľko ponorení do všednosti ranného čítania novín, platenia v obchode, prechádzaní popri vľajkami ovešaných stožiaroch či pri počúvaní tej otrpanej melódie, že už nevnímame svoje každodenné potvrdzovanie príslušnosti k národu. Nezamýšľame sa veľmi nad tým, či hodiny dejepisu, obsah i radenie novinových správ, symbolika verejných priestranstiev alebo povedzme tváre na bankovkách korešpondujú s inou ako národnou identitou. Nepýtame sa ani, či by s inými identitami vôbec mali korešpondovať. Naš domnelo občiansky priestor tak dokonale charakterizuje etnocentrické pokrytectvo, v ktorom dlhodobo absencia je sebareflexia etnocentrického myslenia a správania. Chýba hlbšie zamyslenie sa nad všadepřítomnosťou nacionalizmu v našich banálnych činnostiach. Chýba nám slovenská verzia analýzy Michaela Billiga, ktorá by zdokumentovala reprodukciiu nacionalizmu v našej všednej každodennosti.

Bol to práve Michael Billig, ktorý ukázal, ako je imaginácia národa ako kolektívneho organizmu nekriticky reproduktovaná vo verejnom diskurze. Poukázal na to, ako takéto konštrukcie štrukturujú správy alebo ako sú kondenzované v „národných“ symboloch a mytológiách. Toto sebatpotvrďovanie sa pritom len zriedkavo prekrýva s výnimočnými udalosťami. Billig sa nezameriaval na situácie, pri ktorých sa ceremoniálne vztyčujú vlajka za zvuku hymny a prítomnosti štátnikov, ale na také situácie, keď sa okolo vlajky ponáhľame do práce či do školy bez toho, aby sme ju vôbec vnímali. Národné symboly sú pre nás pozadím, vďaka ktorému má naša sociálna existencia získavať zmysel a základnú smerovanosť. Idea národa sa stala bazálnym pozadím našich banálnych činností, aj keď národ samotný je len relatívne moderným vynálezom.

Ústredná téza modernistickej teórie nacionalizmu hľadá, že národy sú vlastne len funkcionálne odpovede modernity na procesy industrializácie a urbanizácie. Tie si vynútili ďalekosiahlu transformáciu existujúcich spoločností a „vynájdenie“ nového spoločenstva definovaného statusovou a priestorovou mobilitou a efektívnu komunikáciu. Homogenizácia existujúcich kultúr do skonštruovanej „národnej“ kultúry prostredníctvom kodifikovaného jazyka a štátom ustanoveného vzdelávacieho systému ustabilizovala národ nielen možným, ale aj užitočným. Fikcia národa totiž uľahčila prechod spoločenských i ekonomických turbulenciami stvorením imaginárnych komunít, ktoré napriek existujúcim socioekonomickým nerovnostiam vytvorili medzi svojimi členmi zdanie hlbokého horizontálneho bratstva.

Táto solidarita s „našími“ je podľa Billiga neustále reproduktovaná socializáciou v národnom duchu. Aj keď sa nám niektoré spôsoby reprodukciiu môžu v jeho analýze javiť ako bizarné – napríklad

poukazovanie na mapky v predpovediach počasia, ktoré vraj majú symbolicky ohraničovať „národné“ teritória a podvedome tak reproduktovať „národný“ priestor v myšliach divákov – Billigov kľúčový odkaz je ťažko spochybniteľný. Nacionalizmus nie je ani tak extrémnou politickou doktrínou, ako skôr štruktúrnou podmienkou všetkých ostatných doktrín súčasnosti.

Fikcia národa uľahčila prechod spoločenskými a ekonomickými turbulenciami stvorením imaginárnych komunít, ktoré napriek existujúcim socioekonomickým nerovnostiam vytvorili medzi svojimi členmi zdanie hlbokého horizontálneho bratstva.

Nacionalizácia spoločenského priestoru naozaj nenastáva vstupom nacionalistov do vlády – to je len jeden z jej najviditeľnejších prejavov. Nacionalizmus nie

Prečo boli, povedzme, udalosti z februára 2004 pomenované ako „rómske nepokoje“ či „rómske rabovačky“? Boli by to azda „slovenské nepokoje“, ak by sa na nich zúčastňovali Slováci? Takmer určite nie, keďže etnická príslušnosť vôbec nebola dôvodom na vyostrenie sociálneho konfliktu, ktorý viedol k nepokojom. Rómska etnicita sa však v tom čase stala pohodlnou diskurzívnu skratkou, ktorou

sa dalo poľahky onálepkovať a zároveň odmietnuť konanie časti občanov.

Alebo ďalší príklad: Prečo sa v Nitrianskom samosprávnom kraji politické stra-

Barbora Haviarová, Moje, 2006

je otázkou prítomnosti alebo absencie, ale prítomnosti s väčšou či menšou intenzitou. Jeho prejavy sú omnoho častejšie nenápadné ako očividné. Nacionalizmus totiž nie je (len) o plamenej rétorike národobijcov alebo o skreslených ideách národných buditeľov. Nacionalizmus je aj o kategóriách a kategorizovaní, na nich vybudovaných postojoch, predsudkoch a sociálnych hierarchiách. Nacionalizmus je o našom vylučovaní inakosti, o potieraní rozdielov dovnútra a ich zvýrazňovaní navonok, a to v diskurze aj praktickom konaní. Nacionalizmus je o myšlienkovom i verbálnom, fyzickom aj symbolickom násilí, ktoré páchame voči sebe samým a voči „tým druhým“. Otvorený fyzický útok voči inak vyzerajúcemu, rozprávať o našom vylučovaní jednotlivci je iba povestným špicom ľadovca, pod ktorým si nielen nerušene hovie, ale je systematicky podporované naše nacionalizované vnímanie sveta. Nacionalizmus je prítomný všade tam, kde sa čokoľvek sociálne, politické, ekonomické či kultúrne, seriózne či žoviálne, no najmä zbytočné, zaobalí do národného alebo etnického. Príkladov je neúrekom.

ny spájajú naprieč politickým spektrom v župných alebo komunálnych voľbách? Mnohí politici sa netaja, že hlavným dôvodom je, aby zvolení zástupcovia maďarskej národnosti nezískali väčšinu, prípadne aby sa Maďar nestal županom. Ako legitímne dôvody sú prezentované niektoré prinajmenšom neetické rozhodnutia maďarských poslancov v regionálnom parlamente. Aký vplyv má však národnostný pôvod na výkon verejnej funkcie? Bola etnická príslušnosť tým určujúcim faktorom pre neetické konanie?

Etnické kategórie sú aj bez takýchto ustavične aktualizovaných významových rovin veľmi vhodnými nástrojmi polarizácie, pretože v sebe nesú aj množstvo nevyvedených významov a stereotypov. Tieto sémantické konštanty musia byť otvorene artikulované – stačí použitie etnického prívlastku, ktorý už obsahuje potrebný odkaz alebo úsudok. Poskytuje hotové vysvetlenie udalostí alebo procesov, je nástrojom etnicizovaného videnia a interpretovania sociálneho diania. Nacionalizmus totiž, slovami Rogersa Brubakera, nie je „vecou vo svete“, ale „pohľadom na svet“.

Preto etnonymum Maďar asociuje nelojálnosť, Róm neprispôbitosť, Albánec mafiánske praktiky. Naša neustála tendencia rozdeľovať ľudí na kváziprirodzené etnické druhy je základom toho, čo Lawrence Hirschfeld nazval ľudovou sociológiou. Strategické a občas aj cynické používanie etnicity ľudovými sociológmi nielen dokonale redefinuje realitu, ale aj úspešne maskuje politické či iné záujmy, prípadne ospravedlňuje určité rozhodnutia reprezentantov väčšiny aj menšín.

Skodlivo nacionalizovaná však nie je len politika. Nedávne prejavy neznášanlivosti voči etnickej inakosti okrem iného ukázali, že potreba ich odsúdenia je síce nevyhnutným, no žalostne nedostatočným krokom. Potreba denacionalizácie si vyžaduje hlboký rez naprieč celým systémom fungovania spoločnosti. Prvým krokom na tejto dlhej ceste je odvaha pýtať sa kacírské otázky, druhým je potreba demytizovať myslenie, tretím denacionalizovať spoločnosť.

Začat je nutné od hlavného nástroja inštitucionálnej socializácie – vzdelávacieho systému. Ten stále predstiera, že Slovensko je krajinou slovenského národa. „Národná história“ je často učená spôsobom, ktorý pretŕha kontinuitu vývoja v širšom regióne, selektívne si privlastňuje historické udalosti, prispôsobuje niektoré postavy a bagatelizuje či znevažuje iné. Naš vzdelávací systém len skratkovito, ak vôbec, poskytuje vyvážené informácie o motíváciách a aspiráciách maďarských, rakúskych či českých osobností, ak ich činy v určitom období protirečili tomu, čo dnes vnímame cez prizmu nášho vlastného národnoemancipačného diskurzu. Napriek stáročnej koexistencii sa dnes mladí ľudia z rôznych krajín bývalej monarchie učia o niektorých udalostiach úplne protichodne. Povedzme dianie v rokoch 1848 či 1918 je v susedičkých krajinách vysvetľované ako revolúcia, národnooslobodzovací boj či zrada podľa toho, ako to vyhovuje prevládajúcemu národnému diskurzu. Problematiká pritom nie je odlišná interpretácia tých istých udalostí, ale uniformná interpretácia v rámci národných vzdelávacích systémov.

Pokrievané obrazy sú charakteristické pre národnú históriu práve preto, že sú národné. Komicke príklady hľadania „koreňov“ národa v Samovej ríši či nekritickej preberanie štúrovských idealizácií boli už našťastie demystifikované aj v našej historiografii. Nemiestne zjednodušovali alebo spätne projektovali národnú perspektívu do dôb, ktoré nemali s moderným konceptom národa nič spoločné. Odpúťanie sa od skonštruovanej národnej identity umožnilo taktiež odmietnutie populárnej

Nacionalizmus je prítomný všade tam, kde sa čokoľvek sociálne, politické, ekonomické či kultúrne, seriózne či žoviálne, no najmä zbytočné, zaobalí do národného alebo etnického. Príkladov je neúrekom.

tézy o tisícročnej porobe, demytizáciu postavy Jánošíka či poukázanie na idealizovaný obraz plebejského národa pastierov ako na neadekvátne zovšeobecnenie životného štýlu malého segmentu spoločnosti na celú populáciu.

Demytizácia národnej histórie je neopochybné žiaduca a prospešná, no denacionalizované poznatky modernej historiografie a etnografie sa len veľmi pomaly dostávajú do učebných osnov. Navyše, aj keď staršie obdobia dejín úspešne demytizujeme, viaceré príklady z novej histórie stále nesú znaky idealizácie národa či jeho chápanie ako agenta historických procesov obdareného vôľou a záujmami. Jedným z očividných mýtov je deklarované naplnenie emancipačného úsilia slovenského národa v roku 1993 bez ohľadu na to, že rozdelenie federácie bolo dohodnuté politickými elitami a bez mandátu občanov. Sú však aj provokatívnejšie príklady: Bez toho, aby sa akokoľvek spochybňovalo hrdinstvo povstalcov, čo je vlastne národné na Slovenskom národnom povstaní? Veď táto dôležitá udalosť by mohla byť pokojne interpretovaná aj ako občianska vojna v rámci toho istého národa.

Podobné zovšeobecnenia kladných činov na celý národ a individualizácia alebo neuznanie negatívnych skutkov je pre „národné“ uchopenie histórie príznačné.

Ťažko pritom odolať otázke, či boli mnohí Židia, Rómovia, Maďari, Nemci alebo Rusíni v minulosti vyhánaní, asimilovaní či dokonca vraždení tým istým slovenským „národom“ alebo či sú za tieto ťažko zamlátateľné činy zodpovední iba konkrétni jednotlivci?

Nielen história je však infikovaná nacionalizmom. O tom, že štát smrdí od hlavy, svedčí už jeho základný zákon. Preambula našej ústavy predstiera, že v demokraciiom a občianskom štáte existuje akýsi celok „my národ slovenský“, ktorý má mať „stáročnú skúsenosť zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť.“ Toto úsilie zopár bezpochyby výnimočných osobností je teda synekdochicky stotožnené s konštrukciou národa, ako keby prevažne roľnícke a malomeštianske obyvateľstvo žijúce na tomto území do roku 1918 nemalo nič iné na práci ako zápas o národné bytie. Ústava tak bez problémov hľadá mýtické nezmysly a navyše, po invocácii národa ako celku spomína príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín ako druhoradých občanov – „príslušníkov“, a teda jednotlivcov. Potenciálna námitka, že preambula je len deklaráciou, neobstojí nielen kvôli jej symbolickej dôležitosti, ale najmä kvôli pretaveniu dvojakej kategorizácie občanov do ďalšej legislatívy. Chronicky známe sú diskriminačné ustanovenia jazykového zákona, nacionalistická paranoja charakterizuje územnosprávne členenie, ešte aj výstavba diaľnic je často vnímaná s etnickým podtónom.

Koncept národa je vtelený aj do súčasného diskurzu, v ktorom sa to len tak hmýri neadekvátnymi zvratmi typu národný záujem, národná vláda či národný tím. Ich používanie, často bez špeciálneho úmyslu, dokumentuje prevládajúce presvedčenie, že Slovensko je národným štátom a Slováci takzvaným štátotvorným národom.

Nacionalizovaný je aj inštitucionálny systém – už jeho terminológia implikuje, že inštitúcie patria národu. Prečo sa napríklad parlament nazýva Národná rada Slovenskej republiky? Reprezentuje azda nejaký národ? Pýtal sa už niekto, prečo máme Slovenské národné múzeum a nie povedzme Múzeum kultúr na Slovensku? To isté platí o národnej galérii, divadle, archíve či takom sémantickom hybride, ako je Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Podobne názvy Národného bezpečnostného úradu či Národnej banky Slovenska evokujú, že bezpečnosťná či monetárna politika je robená pre národ, a nie pre občanov. Aj keď sa toto problematizovanie názvov inštitúcií môže zdať úplne smiešne, nie je to o slovičkarení, ale

Potrebuujeme na myslenie telo?

- ▲ George Lakoff
- ▲ **Ženy, oheň a nebezpečné veci**
- ▲ Preklad Dominik Lukeš
- ▲ Triáda 2006
- ▲ 656 strán
- ▲ 1239 Sk

- ▲ Jerome A. Feldman
- ▲ **From Molecule to Metaphor**
- ▲ MIT Press 2006
- ▲ 360 strán
- ▲ 36 USD

Písať o klasike je ťažké. Lakoffova kniha *Ženy, oheň a nebezpečné veci* sa dnes po takmer dvadsiatich rokoch od jej pôvodného anglického vydania (1987) dá za klasiku považovať. Dala základy celému vedeckému smeru – kognitívnej sémantike. V čase svojho vzniku však bol provokatívny (a pre mnohých lingvistov a filozofov je takou dodnes). Autorovým proklamovaným zámerom bolo spochybniť objektivistický názor na myslenie („Charakterizovať a pomenovať ho, a poznamenať, že ide iba o názor a nie o fundamentálnu pravdu.“) a ponúknuť zmysluplnú a vedecky podloženú alternatívu v podobe skúsenostného realizmu (experencializmu).

Objektivismus autor charakterizuje nasledujúcimi názormi: Myslenie je nezávislé od tela – spočíva v mechanickej manipulácii s abstraktnými symbolmi a funguje v zásade podobne ako počítačové algoritmy. Symboly (napríklad slová a mentálne reprezentácie) získavajú svoj význam prostredníctvom korešpondencie so skutočným svetom, sú objektívne konštruované a teda nezávisia od porozumenia a špecifických vlastností určitého organizmu – nemajú naň vplyv obmedzenia ľudského tela, vnímania a nervového systému. Adekvátnym nástrojom modelovania myslenia sú matematicko-logické systémy definované všeobecnými pravidlami manipulácie so symbolmi spolu s mechanizmami interpretácie symbolov zobrazeniami do „skutočného sveta“.

Väčšina symbolov – slov alebo mentálnych reprezentácií – neoznačuje konkrétne individua (ako napr. bratislavský Most Apollo), ale celú triedu – kategóriu vecí (napr. most), činností, udalostí atď. Jadrom objektivismu je podľa Lakoffa dvetisíc rokov používaný aristotelovský pohľad na kategórie a kategorizáciu. Podľa tohto pohľadu sú kategórie definované súborom vlastností spoločných pre všetkých jej členov, sú teda objektívne dané, existujúce vo svete nezávisle od vlastností pozorovateľa, ktorý kategorizáciu vykonáva (ten sa môže akurát myliť, ak je jeho pochopenie v nesúlade so „správnou“, objektívne danou kategorizáciou). Sú doslovným odrazom skutočnosti, bez vplyvu imaginatívnych mechanizmov, ako metafora, metonymia, obrazovosť.

Klasická teória kategórií nevznikla

na základe empirických štúdií, ale ako apriórna filozofická špekulácia, ktorá sa v priebehu storočí stala súčasťou západného myslenia a ponímania vedy, takže sa ani nepovažuje za teóriu, ale za nespochybniteľný fakt. Lakoff proti nej argumentuje v prvom rade empiricky: ak sú kategórie definované spoločnými vlastnosťami všetkých členov, nemali by existovať členy, ktoré sú lepšími – reprezentatívnejšími príkladmi kategórie ako iné členy, čo je v spore s výsledkami rozsiahlych empirických výskumov Eleanor Roschovej, autorky teórie prototypov, Brenta Berlina a Paula Kaya, ktorí skúmali medzikultúrne rozdiely vo vnímaní a pomenovávaní farebných kategórií, a mnohých ďalších.

Čo teda môžeme súdiť o kategorizácii na základe zhromaždených (a v knihe prezentovaných) faktov? Predovšetkým nie všetky členy kategórie musia mať spoločné vlastnosti, skôr sa môžu asociačne reťaziť a vytvárať niečo ako rodinné podobnosti, ako ilustroval už Wittgenstein na obsahu pojmu hra. Niektoré kategórie majú viac a menej centrálnych členov, teda nie všetky členy sú rovnako typickými príkladmi kategórie (napr. vrabec je typickejším vtákom ako pštros), iné kategórie ani nemajú pevné hranice, ale odstupňovanú príslušnosť, napr. vysoký muž. Uprostred taxonomickej hierarchie kategórií (napr. teriér – pes – zvieratá) existuje akási privilegovaná základná (bázová) úroveň, ktorá sa vyznačuje celým radom psychologicky zaujímavých vlastností ako gestaltové vnímanie, motorická interakcia, schopnosť vytvárania mentálnych obrazov, ľahkosť učenia, zapamätávania a používania. Väčšina našich vedomostí je organizovaná na bázeovej úrovni, bázové pojmy najviac používajú dospelí pri interakcii s deťmi a deti si ich osvojujú ako prvé. Čo je podstatné, bázová úroveň závisí od vnímanej štruktúry časti a celku a od skúsenostných motorických interakcií. Kategórie neexistujú v objektívnom svete nezávisle od ľudí, ale sú stelesnené a okrem fyzických

Proti vedeckému objektivismu, ktorý tvrdí, že existuje jediný spôsob, ako správne rozdeliť skutočnosť na predmety, vlastnosti a vzťahy, Lakoff stavia vedecký realizmus založený na experencializme, ktorý pripúšťa, že môže existovať viac ako jeden vedecky správny spôsob chápania skutočnosti.

vlastností sveta sú spoluurčované ľudskou biológiou, mysľou a kultúrnymi aspektmi. Napríklad to, že určité vlnové dĺžky svetla kategorizujeme ako nejakú farbu, je čiastočne dané vlastnosťami neurofyziológie videnia a čiastočne je závislosťou kultúrneho úzu.

Hlavnou tézou Lakoffovej knihy je, že ľudské myslenie je organizované pomocou štruktúr, ktoré nazýva idealizované kognitívne modely (IKM), a že štruktúra kategórií, prototypy a ostatné javy sú vedľajším produktom tohto usporiadania a sú pomocou neho vysvetliteľné. Každý pojem či slovo je definované vzhľadom na nejaké IKM, v kontexte ktorých má význam. Napr. význam slova utorok je definovaný vzhľadom na IKM obsahujúce vedomosť o prirodzenom členení na dni na základe pozorovaného pohybu slnka po oblohe a konvenčne danom lineárnem usporiadaní dní v sedemdňových cykloch. Pojem víkend zase zahŕňa vedomosť o podelení týchto cyklov na päť pracovných dní a dvojdňovú prestávku atď. Model je idealizovaný, pretože toto členenie neexistuje objektívne v prírode, ale je vytvorené ľuďmi určitej kultúry (napr. v kalendári na Bali beží súčasne desať rôznych cyklov pomeno-

vaných dní, z ktorých sa výsledné pomenovanie konkrétneho dňa vypočíta a poskladá). Samotný kuriózný názov knihy pochádza z vymierajúceho austrálskeho jazyka Dyirbal, kde ženy, oheň a nebezpečné veci patria do kategórie podstatných mien, s ktorými sa používa člen Balan. Bizarná kategorizácia je v knihe podrobne rozobratá z hľadiska kognitívnych modelov v pozadí, ktoré závisia aj od kmeňovej mytológie.

Niektoré IKM majú propozíciu štruktúru, teda špecifikujú elementy, ich vlastnosti a vzájomné vzťahy, iné majú obrazovo-schématickú povahu a ich pochopenie pramení priamo z našej telesnej skúsenosti. Napríklad aj klasický pohľad na kategóriu, do ktorej niečo buď patrí, alebo nie, Lakoff vysvetľuje obrazovou schémou nádoba, ktorá má jasnú hranicu a veci sú buď v nej, alebo mimo. Pôvod tejto obrazovej schémy (ako aj väčšiny ostatných, ako sila, rovnováha, hore – dolu, časť – celok) je späť so skúsenosťami vlastného tela a motorickými interakciami v ranom detstve. Idealizované modely je ďalej možné rôznym spôsobom skladať, reťaziť, usporadúvať do radiálnych štruktúr, vytvárať ich varianty a modifikácie, používať jeden centrálny model ako zástupcu celej kategórie (metonymia) či zobraziť časť modelu z jednej domény na podobnú štruktúru v inej doméne (metaforické modely – napr. hnev ako zahrievajúca sa tekutina v uzavretej nádobe: „vzkypieť hnevom“, „vybuchnúť“). Význam abstraktných pojmov je daný ich systematickým vzťahom (metaforickými a metonymickými zobrazeniami) k bázovým štruktúram a kinestetickým obrazovým schémam, ktoré chápeme priamo telesnou skúsenosťou.

Kniha obsahuje detailný opis teórie idealizovaných kognitívnych modelov a ilustrácie jej použitia na mnohých pojmoch, vrátane dvestostranovej prípadovej štúdie s rozborom pojmu hnev, anglického slova over a gramatickej konštrukcie there is, pre nás sú však zaujímavejšie jej dôsledky, ktoré sú

goritmu nie je presná. Kognitívna veda nemôže abstrahovať od emócií, neurobiologických a kultúrnych faktorov, ako to v roku 1985 navrhoval Howard Gardner. V umelej inteligencii nastal posun od GOFAI (good old-fashioned artificial intelligence) s prevažne propozíčnými systémami k stelesneným (embodied) a v prostredí vnoreným (embedded) subsymbolovým architektúram na báze konekcionizmu a umelých neurónových sietí. Pri počítačových simuláciách komunikujúcich spoločenstiev a stavbe inteligentných robotov sa kladie dôraz na to, aby členovia spoločenstva a roboty sami nachádzali kategórie a významy, ktoré sú zmysluplné z hľadiska ich interakcií s prostredím a navzájom, nie vložené zvonka človekom. V lingvistike sú Lakoffove závery v opozícii k vplyvnej teórii generatívnej gramatiky Lakoffovho učiteľa Noama Chomského, podľa ktorej je syntax jazyka súborom pravidiel pre manipuláciu so symbolmi bez ohľadu na ich význam a sémantiku. Kognitívne založená gramatika nie je oddeliteľná od sémantiky a pragmatiky, ale sa s ni-

V lingvistike sú Lakoffove závery v opozícii k vplyvnej teórii generatívnej gramatiky Lakoffovho učiteľa Noama Chomského, podľa ktorej je syntax jazyka súborom pravidiel pre manipuláciu so symbolmi bez ohľadu na ich význam.

mi prelína. Ukotvenosť jazyka v stelesnených štruktúrach sa využíva aj v neurolingvistickom programovaní (NLP) na diagnostiku, terapiu i nácvik efektívneho správania a komunikácie.

V našom jazykovom prostredí sú Ženy, oheň a nebezpečné veci druhou Lakoffovou knihou (v roku 2002 vyšiel vo vydavateľstve Host český preklad knihy *Metaphors We Live By – Metafory*, ktorými žijeme, ktorú Lakoff napísal v roku 1980 spolu s filozofom Markom Johnsonom). Preklad knihy od Dominika Lukeša je doplnený päťdesiatstranovým prekladateľovým doslovom, v ktorom okrem iného rozoberá jej vplyv na kognitívne vedy po dvadsiatich rokoch u nás i vo svete. Vyjadruje sklamanie nad tým, že v našich krajinách ostala pomerne nepovšimnutou – v slovenskej učebnici kognitívnych vied (Rybár a kol.: *Kognitívne vedy*, Kalligram 2002), nie je v kapitole nazvanej *Jazyk a kognícia* ani zmienka nielen o Lakoffovi, ale ani

o Chomskom či Langackerovi. Keby si prekladateľ otvoril monografiu slovenských autorov *Jazyk a kognícia*, ktorá vyšla minulý rok, bol by asi rovnako sklamaný. Z textu monografie vyplýva, že Chomského generatívna gramatika či Fodorova teória nezávislého jazykového modulu sú u nás omnoho populárnejšie ako kognitívna sémantika (Lakoff je spomenutý a citovaný v jedinej kapitole zo štrnástich).

Vo svete Lakoff získal mnoho pokračovateľov a sám svoju teóriu ďalej rozvíjal. Spolu s Jeromom Feldmanom založili na Kalifornskej univerzite v Berkeley skupinu NTL (Neural Theory of Language), ktorá sa zaoberá prepojením neurovedných poznatkov o fungovaní mozgu s jazykom a myslením. Prehľad o výsledkoch jej šesťnásťročného úsilia možno nájsť v čerstvo vydanéj Feldmanovej knihe *From Molecule to Metaphor*. Poznanky v knihe sú podložené niekoľkými dizertačnými prácami a budujú pohľad na jazyk od biologických neuronálnych štruktúr cez počítačové konekcionistické modely implementujúce propozíčné i obrazovo-schématické štruktúry tvoriace sémantiku jazyka. Opisované počítačové modely boli aj prakticky re-

alizované – zahŕňajú napr. systém na metaforickú analýzu novinových článkov, či simulačný model osvojovania si gramatiky malými deťmi.

Rovnako ako Chomsky, Lakoff sa angažuje aj politicky, pričom využíva svoju teóriu kognitívnych modelov pri rozbere politického diskurzu, napr. na objasnenie rozdielu v myslení amerických konzervatívcov a liberálov, či na analýzu metafor týkajúcich sa vojny proti terorizmu. Sám je považovaný za ľavicového liberála. Jeho definícia objektivity odmieta patent na pravdu: byť objektívny znamená byť si vedomý, že mám konkrétny pojmový systém, v ktorom je zasadené to, čomu verím. Dôležité je poznať svoj pojmový systém a vnímať, ako ovplyvňuje moje myslenie. A dôležité je vedieť, že existujú tiež iné relevantné perspektívy, a byť schopný pozrieť sa na svet aj očami tých druhých.

Martin Takáč

Filip Vančo, Braček, 2006

Desať rokov o Slovensku...

... čítaných v Prahe

Editori v úvodu posledného dílu rozsáhlého projektu analytických ročenek Slovensko v roku (...) Súhrnná správa o stave spoločnosti, vydávaných bratislavským Inštitútom verejných otázok (IVO), s oprávnenou hrdosťou konštatujú, že je v poradií již desiatym pokračovaním. Zrejme ve snahe o stručnosť, se však pritom dopustili malé nepřesnosti. Za jedináct let jich bylo skutečně deset, jelikož vývojem v letech 1997 – 1999 se zabývají pouze dva díly: Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998 a Slovensko 1998 – 1999, Súhrnná správa o stave spoločnosti. Ona malá nepřesnosť spočíva v tom, že vôbec prvý díl – Slovensko 1995 – nevydal IVO, ale Nadácia Sándora Máraiho ve spolupráci s vydavateľstvom NAP Kiadó.

K tomuto, snad až poněkud trapnému hnidopištví jsem se uchýlil proto, abych zvýraznil veliký podíl iniciátorů a prvých realizátorů projektu souhrnných zpráv nejen na samotném vzniku této významné ediční tradice, ale především na vytvoření nového pracoviště – Inštitútu pre verejné otázky –, ktoré převzalo od autorského kolektivu vedeného Martinom Bútorou a Péterem Hunčíkom tuto štafetu a úspěšně ji nese až do dnešních dnů.

Při prezentaci devátého dílu – Slovensko 2004 –, jimž IVO završil první stovku titulů vydaných za dobu své osmileté existence, Milan Šútovec charakterizoval osobnosti, které tuto sérii ročenek zakládali: „Keď som pred rokmi pozoroval vznikanie prvej Súhrnnej správy, okolo ktorej vtedy Péter Hunčík s Martinom Bútorom sústredili necelé dva tucty angažovaných ľudí, nemusel som ani chvíľu uvažovať, akí sú to ľudia – medzi niektorými z nich bol síce generačný rozdiel, ale v zásade to boli ľudia jedného dominantného zážitku, a ten bol zmesou eufórie z novembrových dní roku '89 a nasledujúcich mesiacov a ťažkej depresie z volieb roku '92 a z ich následkov v ďalších rokoch.“

... čítaných v Birminghame

Za posledných desať rokov prešlo Slovensko závažnými zmenami. V polovici 90. rokov sa náhlym odklonom od princípov liberálnej demokracie stalo čiernou ovocou strednej Európy. Slovensko sa na medzinárodnej úrovni často spomínalo s udalosťami zaplňajúcimi titulné strany denníkov ako únos prezidentovho syna alebo netolerantná vláda Vladimíra Mečiara. Na druhej strane však Slovensku stačilo desať rokov na to, aby splnilo kritériá vstupu do EÚ a NATO, stalo sa obľúbenou krajinou Svetovej banky a bolo zahrnuté chválami takých obchodníkov ako Steve Forbes.

Vysvetleniu politického vývoja Slovenska musí predchádzať pochopenie sledu udalostí, ako sa odohrali. Sledujúcu politiku na Slovensku z diaľky, častým zdrojom informácií sú stránky denníka SME, týždenníka Plus 7 dní, televízie TA3, politických strán, ako aj Úradu vlády SR. Keď však príde na písanie kapitoly alebo článku o Slovensku, bez rozmyšľania siahneme po Súhrnnej správe IVO. Za posledných desať rokov sa publikácia IVO stala najspoľahlivším zdrojom informácií o politickom a spoločenskom dianí na Slovensku. Moja vlastná zbierka publikácií IVO, ktorá zaberá takmer celú policu, vyzerá od častého používania staro a ošuchane.

Svoju významnú pozíciu si publikácie vyslúžili predovšetkým kvalitou jej prispievateľov. Zoznam autorov by sa dal čítať ako „Kto je kto“ vo svete akademických talentov. Slovensko je malou krajinou, no bohatou na také akademické hviezdy ako Oľga Gyárfášová a Darina Malová, ktoré poskytli čitateľom súhrnnej správy spoľahlivý a informatívny prehľad vývoja vo verejnej mienke a vo

Tyto osobnosti pak stály u zrodu jednoho z nevyznamennejších výzkumných spoločenskovedných pracovišť na Slovensku. Lze tedy s určitou nadsázkou tvrdit, že vznik první souhrnné zprávy odstartoval nejen mimořádně úspěšnou sérii ročenek, ale i tvorbu dalších analytických děl, která významně obohatila politologickou literaturu vydávanou na Slovensku.

Rostoucí prestiž produkce IVO nejlépe ilustruje i neustále se zvyšující počet spoluautorů, ochotných podílet se na tvorbě recenzovaného periodika. O vznik první ročenky za rok 1995 se autorsky zasloužily zhruba dvě desítky kvalifikovaných, opozičně orientovaných analytiků a politologů, z nichž velká většina na vlastní kůži pociťovala nepřízeň tehdejší vládní koalice v podobě různých omezení možností smysluplné seberealizace. Na posledním dílu Slovensko 2005 se již podílelo více než dva a půlkrát tolik autorů a autorek jako na prvním.

Kvantitativní ukazatele leccos napoví, nejsou však hlavním parametrem, podle něhož bychom měli produkci posuzovat. Tím nejdůležitějším je především trend, který jednoznačně potvrzuje trvalý růst celkové úrovně tohoto díla. Týmu organizátorů se dařilo každoročně kolem sebe soustředit takový autorský a lektorský kolektiv, jenž zaručoval nejen vysokou kvalitu jednotlivých příspěvků, ale též kontinuální inovaci v přístupech k jejich tvorbě. IVO i zásluhou projektu souhrnných zpráv si za léta své existence vybudoval nezastupitelné místo nejen mezi výzkumnými pracovišti nevládních organizací, ale i v celé společenskovední oblasti na Slovensku.

Po devíti letech jeho existence lze jednoznačně konstatovat, že se zcela naplnily představy zakladatelů, kteří usilovali o to, aby se stal centrem diskuse o otázkách veřejného zájmu. Martin Bútor, první prezident IVO, při jeho vzniku očekával, že jako nezávislé občanské sdružení odborníků z různých oblastí

vzťahoch medzi záujmovými skupinami a vládou. Odborne a zručne napísané príspevky Vladimíra Bilčíka navigovali čitateľa zložitým integračným procesom a budujúcimi sa vzťahmi Slovenska s EÚ. Od štádia prístupovej krajiny až po jej člena sme mali možnosť sledovať prekážky a príležitosti, ktoré tento proces predstavoval. Kapitoly Vladimíra Bilčíka, Grigorija Mesežnikova, Mareka Jacobyho a Petra Pažitného nám umožnia pochopiť sociálne a ekonomické reformy druhej Dzurindovej vlády a vplyv týchto neoliberálnych reforiem na správanie sa a postoje slovenskej vlády na úrovni EÚ.

Význam súhrnnej správy podčiarkuje aj fakt, že vychádza aj v anglickej verzii. Napriek trošku máttucemu titulu Global Report on the State of Society (keďže všetci autori sú Slováci, len ťažko možno hovoriť o globálnej, v zmysle svetovej, správe), poskytuje okrem spoľahlivého a informatívneho prehľadu vývoja na Slovensku aj fórum a príležitosť pre vedúcich slovenských expertov preniknúť a byť čítaný nesoľvenským publikom. Mnoho mojich kolegov pokrývajúcejich strednú a východnú Európu vyslovilo nespokojnosť nad neexistenciou podobnej publikácie v krajine ich záujmu.

V ostatných krajinách regiónu pôsobia think-tanky a akademické inštitúcie, ktoré produkujú dôveryhodné informácie. Fakulta sociálnych štúdií MU v Brne vydáva množstvo publikácií (monografií a štúdií), ktoré sa venujú súčasnému daniu v českej politike. Tieto publikácie sú však prevažne v českom jazyku. Aj v niektorých iných oblastiach je možné nájsť podobné aktivi-

ty. Například vo Velké Británii je každé tři roky publikovaná analýza, ktorá sa zaoberá kľúčovými udalosťami v politickom vývoji krajiny (Developments

in British Politics). Základný rozdiel je však v zameraní. Kým Developments in British Politics, ako naznačuje názov, sa zameriava skôr na vývoj britskej politiky, nie však na skúmanie vývoja ekonomiky a spoločnosti.

ha směrech i zdařilejší. Editori důsledně využili zkušenosti, které získali při vydání první ročenky. Uplatnili přitom řadu názorů a podnětů recenzentů a dalších čtenářů svého díla.

Přestože členění zprávy se zásadním způsobem nezměnilo a její editoři zhruba zachovali původní pojetí její skladby, dílčím zdokonalením struktury, zlepšením úrovně textu jednotlivých kapitol a zvýšením kvality grafického provedení se zasloužili o zrod v podstatě nové-

Vznik první souhrnné zprávy odstartoval nejen mimořádně úspěšnou sérii ročenek, ale i tvorbu dalších analytických děl, která významně obohatila politologickou literaturu vydávanou na Slovensku.

ho produktu. Tvůrci první zprávy o stavu slovenské společnosti přistupovali k tomuto zadání na základě spontánní snahy poskytnout občanům svůj pohled jako alternativu oficiální interpretace společenského vývoje Slovenska v daném časovém období s cílem přesvědčit je o potřebě radikální změny. Limitujícím faktorem realizace jejich originálního záměru byl tehdy okruh autorů, jenž byl vymezen osobními kontakty a jistým stupněm ideové správnosti. Při prá-

ci na druhém pokračování ročenky se výběr autorů již plně podřídil záměru, zmapovat vývoj slovenské společnosti co nekomplexněji.

Ročenky analyzující události po roce 1996 nejenže obsahovaly nové hlavy, jako například Stav lidských práv, Obrana a armáda, Ekonomika, Poľnohospodárstvo, Cirkvi, Regióny aj., ale i ty kapitoly, které již byly v předchozích zprávách, byly v těch následujících zpracovány s větší důsledností, hloubkou a komplexností. Koordinační tým při přípravě každého dalšího dílu důsledně prosazoval trend zvyšování nároků na kvalitu. Obtížněji se vyrovnával s problémem rozsahu publikace. Přirozená tendence autorů k růstu kvantity dosáhla vrcholu ve vydání zprávy za rok 2002. Editoři museli z technických důvodů rozdělit jejich příspěvky do dvou dílů – spolu obsahovaly již přes tisíc tištěných stran textu, tabulek a grafů. V dalších pokračováních se však vrátili k předcházejícímu rozsahu a dosud poslední díl (Slovensko 2005), který je zejména z hlediska grafické přehlednosti velice zdařilý, vtěsnali do necelých osmi set stran.

Ke kvalitě předcházejících dílů přispěly další desítky a snad i stovky odborníků v roli lektorů. Mezi jejich jmény najdeme i řadu těch osobností, které se ocitly ve funkcích ministrů, státních tajemníků i komisaře EÚ nebo zasedly do lavic národního či dokonce Evropského parlamentu.

O přínosu souhrnných zpráv bylo již napsáno mnoho. Ocenili je nejen slovenské politické osobnosti, vědecké autority či lidé z různých oborů společenských věd, ale i mnozí zahraniční politici či analytici. Myslím si však, že je třeba zdůraznit také jejich významný podíl na odborném růstu autorů jednotlivých příspěvků. Požadavky redakce je motivovaly k používání nových přístupů k zpracovávání daných témat a k hledání optimálních odpovědí na otázky, které z analýz aktuálního vývoje vyplynuly.

Vladimír Leška

Ján Šipőcz, Smer, 2006

Iné think-tanky ako Institute for Public Policy Research a Social Market Foundation sa zase orientujú na publikovanie rozsahom menších, problémovo orientovaných analýz. Výraznou výhodou Súhrnnej správy je fakt, že všetko zahrňa pod jednu strechu, i keď na úkor detailnejších analýz.

Iné think-tanky sa zameriavajú na publikovanie rozsahom menších, problémovo orientovaných analýz. Výraznou výhodou Súhrnnej správy je fakt, že všetko zahrňa pod jednu strechu, i keď na úkor detailnejších analýz.

vaných analýz, dotýkajúcich sa napríklad problematiky nezamestnanosti alebo sociálnej exklúzie. Výraznou výhodou Súhrnnej správy je fakt, že všetko zahŕňa pod jednu strechu, i keď na úkor detailnejších analýz. Osobitné postavenie

Tim Houghton

Tim Houghton

recenzie

recenzie

recenzie

recenzie

recenzie

recenzie

recenzie

recenzie

Žijeme a tvoríme rasistickú dobu

- ▲ Kristína Magdolenová
- ▲ So vakeres? Metodická príručka ako porozumieť svojmu susedovi
- ▲ RPA 2006
- ▲ 282 strán

- ▲ Daniel Milo
- ▲ Rasistický extrémizmus v SR. Neonacisti, ich hnutia a ciele
- ▲ FES a Lúdia proti rasizmu 2005
- ▲ 121 strán
- ▲ 99 Sk

napríklad skína...“ A potom vyhlási niečo o tom, že dôležité bude, aby bola šťastná, že treba najprv človeka spoznať, a potom ho súdiť, a že ani on ako Čech to u nemeckých svokrovcov z vyššej vrstvy nemal ľahké... Obávam sa, že aj Landa reviduje svoju minulosť a vtedajší vplyv prineskoro. Možno treba po našsky dodať, že „ale predsa“. A vzápätí dodať „ale málo“. Ukázať sa v bielom rúchu v kostole a za sprievodu sláčikového orchestra spievať piesne Karla Kryla je viac komerčný ťah ako vstúpenie si do svedomia.

So vakeres? Čo rozprávaš?
Ak chce niekto porozumieť sám sebe v otázkach rasizmu a extrémizmu skôr, ako to urobil Daniel Landa, je tu jedna kniha. Volá sa So vakeres? alebo Metodická príručka ako porozumieť svojmu susedovi. „Susedovi“ v tomto prípade znamená „Rómovi“ a „So vakeres?“ v slovenčine znamená „Čo rozprávaš?“ Zostavovateľka Kristína Magdolenová, výkonná riaditeľka Rómskej tlačovej agentúry, tvrdí, že zmyslom publikácie je odstrániť zbytočné komunikačné bariéry medzi Rómami a Nerómami, ktoré okrem času stoja aj peniaze. Ide o prvú knihu tohto druhu, ktorá jasne pomenúva primárne charakteristiky, určujúce bežný život Rómov. Ak ich vraj pochopíme, budeme vedieť lepšie pochopiť správanie sa rómskych spoluobčanov.

Kniha má oveľa vyššie ambície ako byť len „metodickou príručkou“, ktorou určite nie je. Magdolenová – predpokladám, že od nej pochádzajú texty, pri ktorých nie je uvedený autor – hovorí odborným jazykom, používa termíny ako „segregácia“, „exodus“, „sociografický mapping“ a podobne, čím sa kniha usiluje zaradiť medzi odborné publikácie. Nie je však odbornou publikáciou v pravom zmysle slova. Ale nie je ani populárna, určená pre každého z nás. Možno by inak dobrej „metodické príručky“ pomohlo trochu metodiky, aby sa ňou naozaj stala. Ťažkosť odborného jazyka na jednej strane a výber populárnych tém na strane druhej vyvolávajú u čitateľa zmiešané pocity. Autorka začína medzinárodnou históriou Rómov, pokračuje slovenskou, doplnenou o štatistiku týkajúcu sa ich počtu. Prechádza k charakteristike jednotlivých období (socializmus, obdobie po roku 1989), pričom osobitne charakterizuje Rómov na juhu a východe Slovenska, prináša štatistické údaje. Porovnáva situáciu slovenských Rómov so situáciou Rómov v iných štátoch. Tvrdenie, že „socialistická asimilačná politika bola najtvrdšia v bývalom Československu“, nie je nikde bližšie vysvetlené, napriek tomu, že je odvážne a iste by chcelo bližší komentár. Kniha však neodkazuje na zdroj ani pri presných číselných štatistikách, hoci s nimi polemizuje.

Naše predsudky a rómsky strach
Tradície a kultúra sa začínajú náboženstvom – aspoň v tejto knižke. Autorka odvodzuje povahu Rómov od hinduizmu „... ak im vyčítame istý nezáujem o veci verejné, nedostatok motivácie a istý fatalizmus, treba zísť veľmi ďaleko do tradície“. Vzápätí konštatuje, že u nich prevláda katolícka viera, ale nestotožňujú sa s jej dogmami, napríklad, že šťastie prichádza po smrti. Od toho odvodzuje aj absenciu zmyslu pre budúcnosť, pričom „ich viere ovplyvňuje nie systém, ale konkrétne činy kňaza pre veriacich“. Napriek tomu, „v každom dome, v každej chatrči nájdete symboly viery na tom najčestnejšom mieste“, ale napríklad svadbe neprikladajú Rómia podľa autorky veľký význam. Najdôležitejšími udalosťami sú krst a pohreb, pohreb je dokonca oveľa dôležitejší. Ďalším dôkazom toho, že u Rómov je dôležitá viera, ale nie nevyhnutne viera katolícka, je aj konštatovanie, že „Rómia veria, že ich mŕtvi (mulovia) s nimi zostávajú aj ďalej, a preto pri priležitosti významných sviatkov (Vianoce) prestierajú aj pre mŕtvych predkov“. Už v tejto kapitole autorka hovorí o predsudkoch voči sebe samým

a o bariérach spolunažívania, pričom za hlavnú príčinu problémov spolunažívania považuje neznalosť slovenského jazyka. Je to logické: ak sa dieťa neučí jazyk a s rodičmi sa rozpráva len po rómsky, je len malá šanca, aby sa v škole dobre učilo a neskôr si našlo miesto v spoločnosti. Autorka však ani na chvíľu nezapočítava, že za tento stav môže spoločnosť, a ani trochu Rómia samotní. „Odpovede sú jednoduché: prepadne, skončí v osobitnej škole a spoločnosť z neho už nikdy nebude mať osôh. A to všetko z veľkej časti kvôli učiteľke, ktorá, hoci učí rómske deti, má predsudky a nedostatok vedomostí a ochoty. Jazykovo-vú bariéru pociťujú najmä deti zo segregovaných rómskych komunít hovoriacich po rómsky, ktoré neabsolvujú predškolskú

Môžeme sa tváriť, že ho nevidíme, alebo dokonca, že tu nie je – tým však nič nevyriešime. A vyriešime niečo, ak teda pripustíme, že tu je? Nie. Lebo aj to je málo. Poznať pravdu a uveriť jej je rozdiel. Zmena sa začne diať až vtedy, ak si uvedomíme, že nie nejaká imaginárna skupina s názvom „oni“, ale my sami sme rasisti. A že podobné extrémistické názory má učiteľka nášho dieťaťa, náš najlepší priateľ, sused alebo kolega. Žijeme v rasistickej dobe a nikdy to nebolo inak.

prípravu.“ Magdolenová je výborná znalkyňa rómskeho a nerómskeho prostredia, o tom niet pochyb, kniha je preplnená hodnovernými príkladmi skúseností s Rómami a bielymi. Pri jazykovej téme, ktorá je pre pochopenie prístup k jazyku, a tým pádom k spoločnosti, čo by určovalo ich ďalší vývoj, obmedzujú alebo úplne zakazujú ich rodičia. Dôvod svojho konania pomenovať nevedia, resp. jediný, ktorý uvedú je strach. „Túto skutočne slepú rodičovskú lásku nám potvrdil aj miestny kňaz...“ A to je všetko. Kým učiteľka má „predsudky a nedostatok vedomostí“ – s čím sa dá alebo nemôže súhlasiť – Rómov treba brať takých, akí sú, aspoň tak to vyznieva z Magdolenovej textu. Možno práve pre túto absenciu konfrontácie ide len o „príručku, ako rozumieť svojmu susedovi“. Iste, porozumieť mu môžeme, čo však z toho, keď nebude rozumieť on nám, a navyše preto ani nič neurobí, lebo je už raz taký?

Skúsenosti ako príloha
Celkom nepochopiteľne sa časť s tzv. prílohami, ktoré tvoria väčšinu knižky, začína príbehom chudobných amerických vrstiev a americkým bojom proti chudobe. Má ísť o ilustráciu skúseností zo sveta, nikde však nie je ani zmienka o tom, ako by sa tento model mal týkať Slovenska – najmä, keď je u nás nepoužiteľný. Koľko štátov, toľko modelov riešenia chudoby, tak prečo práve úplne odlišné USA? Absolútne nepochopiteľná je kapitola Čo so spoločnosťami, kde je bohatstvo bez práce?, kde sa uvádza príklad bohatej Saudskej Arábie a toho, aký zhubný vplyv môže mať náboženstvo na rozvoj spoločnosti. Oslí mostík k tomu, čo autorka chcela touto časťou knihy povedať, tvorí kapitola Univerzálne princípy reformy, ktorou sa postupne dostáva k téme komunikácia a komunitná práca. Nie však naddho – vystriedajú ju príklady z Talianska. Nasleduje pojednanie o sociálnej politike v praxi a iste uznať, že pod tento názov sa dá zahrnúť takmer všetko: od neplánovaného rodičovstva v USA až

po výskumy reprodukčného zdravia v bulharskom Plovdive. Presne také sú Magdolenovej príklady, a presne taký chaotický pocit z tejto kapitoly má čitateľ. Konečné odporúčania, ktoré sa týkajú aj nášho prostredia, sú veľmi dobré a majú šancu byť efektívne. Veľká škoda, že sa autorka prepracovala k nim až takým veľkým oblúkom, že sme medzitým zabudli, že vlastne toto nám chcela povedať.

Magdolenová je novinárka, a viac ako polovica knihy patrí jej novinárskym skúsenostiam. Lepšie povedané, ide o sumár článkov a analýz, ktoré už boli predtým niekde publikované. Neviaže ich spoločná téma. Sú to napríklad analýzy európskych sociálnych programov, príbehy rómskych asistentov, rozhovory s komunitnými pracovníkmi, reportáže alebo reportáže o reportážach zahraničných novinárov. Opakujú sa mnohé veci, ktoré už zazneli v úvode knihy. Ak Magdolenová chcela ukázať všetky svoje skúsenosti a rozsah práce, mohla svojím iným, prehľadnejším metódou, napríklad za každou kapitolou rozhovor, ktorý sa jej týka. Čitateľovi by sa tak zo žánrového, ale aj obsahového hľadiska, oživil pohľad na to, čo sa konštatuje v texte. Pre knižku So vakeres? však platí jedno:

ky, ale najmä kvôli popularizácii problému. Ako uvádzala jedna z kampaní organizácie Lúdia proti rasizmu, každý by totiž mal spoznať svojho skína. Slušný chlapec odvedľa totiž môže vyznávať celkom iné hodnoty ako tie, ktoré si stihneme všimnúť pri rannom pozdrave vo výtahu.

Kniha má od začiatku jasný zámér: zreteľne pomenovať, čo je to rasizmus, čo je to extrémizmus, aké sú medzi nimi rozdiely a aké sú dokonca rozdiely v definíciách jednotlivých štátov. Keďže ide o akademické dielo – podľa metodiky, usporiadania kapitol a úroveň citácií sa dá predpokladať, že ide buď o diplomovú, alebo časť dizertačnej práce – nemá ambíciu hovoriť o skúsenostiach, pocitoch a podobne. Uvádza čitateľa do problematiky o tom, že rasistické hnutia nie sú o vyhodených hlavách, ale predovšetkým o primárnych ľudských pudoch, mýtoch a ideológii, ktorá je navyše organizovaná a má svoju históriu a skúsenosti. Osobitne prínosná je kapitola Kto sú skinheadi alebo nie je skín ako skín – v poslednej časti totiž upozorňuje na rozdiel medzi skínami a hnutím skinheadi proti rasovému predsudkom, ktorí sú pre spoločnosť z tohto hľadiska neškodní. Po teoretickej príprave čitateľa nasleduje realita – obraz extrémistického hnutia na Slovensku. Vzhľadom na to, aké ťažké je dostať sa k materiálom, ktoré si skín medzi sebou rozširujú, sú citácie z nich naozaj perlíčkou na dotvorenie obrazu o zmýšľaní týchto skupín. Niekomu sa reči o „Slovákoch a Slovnákoch, ktoré verejne bojujú za blaho našej pomaly vymierajúcej árijskej rasy“ a „mládeže zmýšľajúcej vlastenecky po vzore Svätoplukovej tradície“ iba bitím sa do hrude zakomplexovaných tinedžerov, ktorí azda nevedia čo hovoria a jedného dňa ich to prejde. V skutočnosti táto ideológia nepatrí mladým výrastkom, ale jej vekovo oveľa starším šíriteľom, ohľupujúcim v pozadí svojimi dogmami tých, ktorí sú ochotní naletieť im na primitívne kliše a podľa neho dokonca aj konať.

Na poznaní scény skinheadov sa zakladá aj kapitola Prečo sú nebezpeční, v ktorej osobitným prínosom je Rozhovor so skínom od redaktora denníka SME Petra Kundera. Až v ňom vidno, prečo sú skíni naozaj nebezpeční, a že ich prítomnosť neobišla napríklad ani policajný zbor. Jediné, čo sa dá knihe vyčítať, je práve absencia viacerých takýchto materiálov z prostredia skinheadov. Každý, kto sa čo len trochu venoval tejto problematike, však vie, aké ťažké je získať ich. Navyše, bola by to už celkom iná kniha. Táto však úplne postačí na to, aby sme spolaľhavo spoznali, či je náš šivka s číslom 88 len výstrelok športového fanúšika, alebo pozdrav Heil Hitler!, keďže H je ôsme písmeno abecedy.

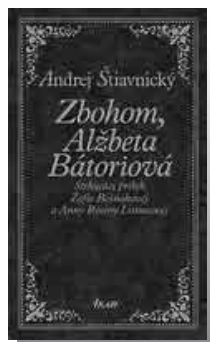
Lýdia Kokavcová

Jaroslav Žiak, Výpáka, 2006

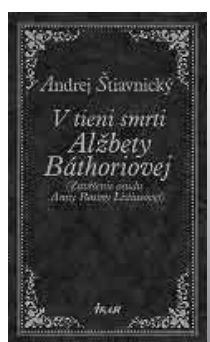

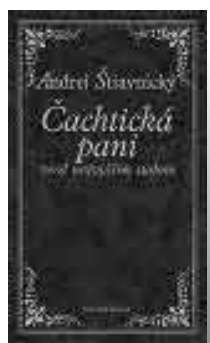
Krvavý kokteil dedka Večernička

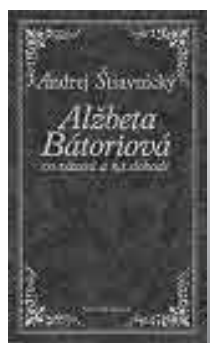
- ▲ Andrej Štiavnický
- ▲ Zbohom, Alžbeta Bátoriová
- ▲ Ikar 2005
- ▲ 400 strán
- ▲ 329 Sk

- ▲ Andrej Štiavnický
- ▲ V tieni smrti Alžbety Bátoriovej
- ▲ Ikar 2004
- ▲ 400 strán
- ▲ 284 Sk

- ▲ Andrej Štiavnický
- ▲ Čachtická pani pred najvyšším súdom
- ▲ Media klub 2003
- ▲ 296 strán
- ▲ 229 Sk

- ▲ Andrej Štiavnický
- ▲ Alžbeta Bátoriová vo väzení a na slobode
- ▲ Media klub 2002
- ▲ 248 strán
- ▲ 219 Sk

- ▲ Andrej Štiavnický
- ▲ V podzemí Čachtického hradu
- ▲ Media klub 2001
- ▲ 280 strán
- ▲ 249 Sk

panoráma, 22. júl 2006), kde napriek zdeseným výkrikom redaktora podrobne opísal krvavé vyčiňanie Bátoričky a kanibalistické orgie, rozhodnutie vo mne dozrelo: ako profesionálny historik musím žiadať o revíziu.

Hneď na začiatku však chcem vyhlásiť, že viem, aký žáner je historický román, a celkom dobre viem aj to, čo je (historická) vedecká štúdia a čo literatúra faktu. Takže rozhodne som si pri čítaní Alexandra Dumasa, sira Waltera Scotta, Roberta Merla, Joža Nižnánskeho či Jána Čajaka nemyslela, že to, čo títo autori napísali, sa naozaj aj stalo, a to presne tak, ako to opísali. Lenže ani jeden z týchto autorov neprízvukoval na každom možnom i nemožnom mieste, že je to zaručená pravda a pozná ju len on.

Andrej Štiavnický, autor tohto nekonečného dielka však tvrdí, že sa už vyše dvadsaťpäť rokov „venuje štúdiu historických dokumentov, dobových prameňov a archívnych záznamov udalostí, ktoré sa odohrali na území bývalého Rakúska-Uhorska“ (ktoré sa mimochodom sformovalo až v poslednej tretine 19. storočia... O čom píše on, je „len“ Uhorské kráľovstvo). Vo svojich románoch sa vraj snaží (skrátene citát:) verne zachytávať krutú realitu života na prelome 16. a 17. storočia a robí všetko preto, aby zaplnil biele miesta v histórii, aby ich rôzni románopisci nemuseli pribáňovať na základe svojej fantázie a ľudových povier. No a to, čo on už dávno vie, čaká ešte na niekoľko generácií historikov, aby to objavili po ňom a očistili od balastov, niekedy až nezmyselne vzdialených od historickej pravdy. Pokiaľ by autor nebol vyzval historikov na takýto pomyselný súboj, nikto by sa nad jeho planou grafomániou nepozastavil. Nuž ale výzva je výzva, a aby sme v hanbe nezostali, pozrime sa na to trochu dôkladnejšie.

Alžbeta Báthoryová je jednou z mála žien našej histórie, ktorá sa dostala do Guinnessovej knihy rekordov. Túto pofidérnu slávu si vyslúžila ako údajná najmasovejšia vrahyňa v dejinách ľudstva. Zrejme si onedlho vyslúži aj druhý zápis, a to v počte o nej napísaných prác, nakrútených umeleckých, doku-

Pokiaľ by Štiavnický nebol vyzval historikov, nikto by sa nad jeho planou grafomániou nepozastavil. Nuž ale výzva je výzva, a aby sme v hanbe nezostali, pozrime sa na to trochu dôkladnejšie.

mentárnych i pornografických filmov, death-metalových a iných hudobných diel a nespočetných obrazov. Dáma, ktorá pochádzala z najbohatšieho sedmohradského rodu, sa ako 15-ročná vydala za syna uhorského palatína. František Nádasdy, slávny protiturecký bojovník, priniesol do manželstva tiež obrovský majetok, a tak sa mladí manželvia stali najbohatším párom v Uhorsku. Narodilo sa im najmenej päť detí, ale len jeden syn a dve dcéry sa dožili dospelosti. Roku 1604 Nádasdy zomrel a o šesť rokov nato palatín Juraj Thurzo Alžbetu internoval na jej hrade v Čachticiach, bez súdu a obvinenia. Viedol síce proti nej vyšetrovanie, ale súd sa nikdy nekonal a jej internácia bola v príkrom rozpore s dobovými zákonmi. Keďže však krajina mala vtedy oveľa väčšie problémy, ako protiprávne konanie voči jednej žene, celá kauza postupne zapadla do zabudnutia a ukončila sa v auguste 1614 smrťou Alžbety. Vyšetrovanie a dokazovanie jej „viny“ sa však skončilo už skôr, súčasne so zistením, že svoj majetok už dávno rozdelila svojim deťom, a tak ani v prípade „nota infidelitatis“, deliktu zrady, sa nedalo nič skonfiškovať. Verejnosť zase musela čakať až do roku 1729, kým je-

zuita Ladislav Túróczy vo svojom cestopise po Uhorsku opísal istú „tragica historiu“ o krvilačnej (kalvínskej) gróffe, ktorá sa kúpala v krvi. Je paradoxné, že v druhom vydaní diela (ešte za života Túróczyho) sa táto historika neobjavila, a ani v treťom. Báthoryová však mala smolu, lebo celú udalosť presne od slova do slova opísal a uverejnil Matej Bel vo IV. diele svojich Notícií (1734 – 35). Tu sa teda začala krvavá story.

Druhý dych celá záležitosť chytila v období romantizmu, keď sa téma stala atraktívnu pre beletristov, ale aj pozitivistických dejepiscov, väčšinou vlastivedných nadšencov. Ich zásluhou sa na svetlo sveta dostali zápisky z vypočúvania svedkov. No a tak sa stalo, že nejaký matematicky zdatný jedinec spočítal obeť v zápisniciach a pre istotu ich ešte vynásobil stomi... Nikomu neprekázalo, že sa hovorilo vždy len o tých istých ôsmich „obetách“, ktoré zomreli za nejasných okolností, navyše pravdepodobne počas neprítomnosti Báthoryovej. Téma mohla poslúžiť mnohým: v čase prebúdajúcich sa ženských hnutí ako dôvod, prečo sa ženy majú držať varechy a nie vstupovať do verejného života; vykreslenie „maďarskej“ krvilačnice vraždiacej slovenské devy sa ujalo v argumentácii národniarov a neskôr vystupovala vražedná gróffa, kántriaca svoje poddané, ako predstaviteľka utláčajúcej a vykorisťovateľskej triedy v „triednom boji“. Nelenili ani doktori psychiatrie a na základe pomyselných dôkazov stanovili diagnózy – v skratke, Alžbeta Báthoryová trpela všetkými duševnými chorobami, ktoré sú známe a zrejme aj ďalšími, ktoré sa ešte len objavujú. A keby len ona – celý jej rod! Škoda len, že pri paleopatologickej analýze kostrových pozostatkov jej strýka, poľského kráľa Štefana Báthoryho (nie Tomáša, ako píše Štiavnický), vedci nenašli žiadne známky syfilisu, ktorý mal byť príčinou degenerácie celého rodu.

O Alžbete, jej manželovi a celom širokom príbuzenstve by sa dalo napísať mnohozávkové dielo. Všetci sa aj napísalo – ale pán spisovateľ pozná (podľa bibliografie uverejnenej na záver – zatiaľ – posledného románu) len dielka, ktoré vyšli v 19. storočí, počnúc

o udalostiach, osobnostiach, dokonca aj o každodennom živote v dobe, o ktorej píše. Ináč si totiž neviem vysvetliť, prečo okrem niekoľkých mien tu nič historické nie je. Obvykle si každý „obraz“ vystačí priamou rečou medzi dvoma, prípadne troma osobami, pričom nás autor aspoň jeden a pol strany drží v napätí, kým uhádneme, kto sa s kým rozpráva. A s akým pátosom! Takmer každá veta je zvolacia, len sem-tam sa nejaký nechápavý aktér deja na niečo spýta. Témou rozhovoru je v prvých troch dieloch výlučne zločinnosť Báthoryovej a v ostatných dvoch to isté, len sa pridáva aj dedička jej zločinného diela Anna Rosina Listiusová. Je to také napínavé, že aj dva roky po smrti Báthoryovej sa o nej na tajnej schôdzke rozpráva Gabriel Bethlen s Albrechtom z Valdštejna (vystupujúcim pod vtípnym pseudonymom gróf Lieskovský). A to už boli osobnosti nejakého kalibru!

Moje podozrenie, že autor si úplne vystačí so svojou fantáziou a páči sa mu zotrvať v hlboknej nevedomosti o živote na prelome 16. a 17. storočia, potvrdzujú historické nezmysly, ktorými sa všetky jeho romány len tak hemžia. Keďže nemám k dispozícii toľ-

Moje podozrenie, že autor si úplne vystačí so svojou fantáziou a páči sa mu zotrvať v hlboknej nevedomosti o živote na prelome 16. a 17. storočia, potvrdzujú historické nezmysly, ktorými sa všetky jeho romány len tak hemžia.

ko strán, ako pán spisovateľ (niečo cez 1600), musím sa obmedziť len na niekoľko perál: páčia sa mi časti, ktoré sú ako vystrihnuté z románov Karla Maya – miesto henryovky však majú aktéri Štiavnického románov automatické pištole, ktoré sú bez nabitia schopné zastrelit tucty súperov (hoci aj tu radšej strieľajú do koní). Aj náročné stopovanie v snehu mi pripomenulo Winnetoua, ktorému sa povahovo mimoriadne podobá postava grófa Petra Fábryho. Je to sympatický chlapík, ktorý je na niekoľkých miestach naraz (všade, kde sa pácha nejaká neprávosť) a je schopný na svoju šablu naraz napichnúť niekoľko útočiacich zloduchov. Má trochu nekrofilné záľuby, rád odšťavil vyťahuje mŕtvolu (obzvlášť sa mi páči epizóda, keď obzerajú bujnú hrud niekoľko rokov mŕtvej dievčiny). Škoda len, že superpozitívny Fábry v priebehu deja zabije viac ľudí ako Bátorička a feromónmi nadupaná Anna Rosina spolu... V tejto súvislosti je však pochopiteľné, prečo sú všetky miesta, kde sa dej odohráva, ľudoprázdne. Tak ako všetky dediny, aj Prešporok, kde za bieleho dňa spáchajú atentát a ulica je ako vymetená, bez svedkov.

Pán spisovateľ vôbec netuší, aké boli spoločenské konvencie v danej dobe, inak by isté osoby nemohli komuni-

kovat tak, ako komunikujú. Nevie, či sa predstaví, že by obyčajný kastelán vyhnal z hradu jeho majiteľa v sprievode výstrelov, nadávok a vyhrážok... Autor nemá poňatia o tom, ako a kde sa v tej dobe bývalo, stravovalo, aké odevy sa nosili. Zrejme ešte nepočul ani o tom, že cestovanie bolo o niečo pomalšie ako dnes a trasa z Viedne do Čachtíc na koni sa za pol dňa ťažko dala urobiť. Rovnako je úplne nesťastný opis spoločných kúpeľov.

Pán Štiavnický nevie ani to, čo je slobodné kráľovské mesto a že Beckov ani Čachtice ním nikdy neboli a ani ich obyvatelia neboli občanmi (!). Všade sa oháňa nedodržiavaním trestného zákonníka, ktorý však neexistoval. Nemá potuchy ani o súdnej organizácii v Uhorsku, ani o tom, aký hrdelný trest mohol stihnúť šľachtica, nehovoriac o šľachtickej. Obsesie to určite nebolo. Hierarchia totiž bola aj v popravách – šľachtic mohol byť státy. Mimochodom ženy, ani obyčajné vrhne z najnižšej spodiny nevešali, ale stáli, utopili alebo zahrabali zaživa... Je úsmevné, keď na každom hrade funguje mučiaren s vlastným katom. Katovstvo totiž bolo dosť úzkoprofilové remeslo a kat často chýbal aj v mestách

s právom meča. Je viac než otáznosť, či sa (luteránski) zemepáni uchýľovali k bezhlavému vraždeniu svojich poddaných len preto, že nechceli konvertovať, ale v diele, kde k základnej črte pozitívneho hrdinu patrí, že je zbožný katolík, to je pochopiteľné. Najzábavnejšie miesta sú, kde sa šťavnato nadáva: okrem Fábryho obľúbeného „áróna tvojho“ a zaručene dobového chmuľo, sraľo, papľuh, a stretne sa aj so starou Blažkovou. Dojímavá je aj scéna, keď sa františkánsky novic roku 1615 nadchýňa majestátnosťou slávnej ostrihomskej baziliky, ktorú začali stavať roku 1822 a vysvätili 1856. No a fakt, že sadizmus ako duševnú chorobu pomenoval nemecký psychiater Richard Krafft-Ebing až roku 1886, nebráni hrdinom, aby to vedeli už o dve a pol storočia skôr. A podobných skvostov sú ešte stovky...

Ak už pán Štiavnický nijako nedokáže odolať svojej pisateľskej vášni, nech aspoň netvrdí, že píše historický román a hlavne, že vie, o akéj dobe píše. Oveľa hladšie mu prejde, ak sa bude tváriť, že to je sci-fi. V tom prípade mu nikto nemôže vyčítať, že píše nezmysly, a celé generácie historikov sa budú môcť venovať (s oveľa väčším nadšením ako čítaniu jeho výplodov) serióznemu výskumu.

Tünde Lengyelová

Iva Sýkorová, Chýbať, 2006

História zmeny

- ▲ Acot Pascal
- ▲ Historie a změny klimatu
- ▲ Preklad Věra Hrubanová
- ▲ Karolinum 2006
- ▲ 237 strán
- ▲ 379 Sk

Pascal Acot sa venuje dejinám vedeckej ekológie a vedám o životnom prostredí od roku 1971. Svoju knihu História a zmeny klímy koncipoval ako výklad historických súvislostí zmien a kolísania klímy na Zemi od jej vzniku pred asi 4600 miliónmi rokov až po súčasnosť, a to v troch vecne ucelených častiach venovaných súvislostiam pred objavením sa človeka na Zemi, opisu doterajšieho trápenia a potešenia ľudí so zmenami a premenlivosťou počasia a klímy a s možnosťami vývoja v budúcnosti.

Už pri prvom čítaní knihy ma zaujala predovšetkým vecná šírka záberu autora. Vo svojej praxi vysokoškolského pedagóga sa, pochopiteľne, stretávam predovšetkým s fyzikálne orientovanými učebnicami a vedeckými textmi z problematiky výskumu zmien a kolísania klímy. Preto bolo čítanie tejto publikácie pre mňa obohatením o nový rozmer. Ak porovnávam jej kompozíciu a vecný obsah s podobnou publikáciou českého historika J. Svobodu Utajené dejiny podnebí (Řídilo počasí dějiny lidstva?) z vydavateľstva Ivo Železný z roku 2002, tak je tu zrejme značný kvalitatívny rozdiel v prospech P. Acota.

Pri druhom čítaní knižky P. Acota som si už musel robiť poznámky, aby som mohol sledovať klady a slabiny jeho výkladu. Na začiatku však musím zdôrazniť, že tých kladov bolo rozhodne oveľa viac. Nedá sa nespomenúť fakt, že profesionálne zameranie P. Acota ako historika a zručného spisovateľa, ktorý sa snaží zaujať čitateľa, je cítiť na každej strane textu. V publikácii je aj nesmierne veľké množstvo faktov z geológie, biológie, ekológie, ekonomiky, sociológie, politiky a pochopiteľne aj z histórie. Necítim sa byť odborníkom v týchto odboroch, preto sa im budem v ďalšom texte venovať iba okrajovo. Na základe korektnosti a vecnej správnosti fyzikálnej, meteorologickej a klimatologickej interpretácie faktov budem však usudzovať aj o ostatných súvislostiach. Predpokladám pritom, že z odborného hľadiska je asi najkorektnější časť textu, ktorá je venovaná histórii.

Pri hodnotení textu knižky som sa opieral aj o fakty z odbornej a vedeckej literatúry publikovanej pred vydaním tejto publikácie v roku 2003 a čiastočne aj z niektorých novších prác. Zo starších sú to predovšetkým známe učebnice: L. A. Frakes – *Climates throughout Geologic Time*, 1979 a A. C. Monin a A. J. Šiškov – *Istorija klimata*, 1979. Novších publikácií je viac, ja som siahol po práci K. D. Alversona a kol. *Paleoclimate, Global Change and the Future* z roku 2003 a knihe H. Fischera a kol. *The Climate in Historical Times* z roku 2004, niektoré časopisecké práce a aktuálne výsledky z paleoklimatológie sú uverejnené na internetovej stránke www.scotese.com/paleocli.htm. Samozrejme, veľa takýchto informácií nájdeme v publikáciách IPCC (Medzivládny panel pre klimatickú zmenu), najmä v III. správe IPCC z roku 2001 – www.ipcc.ch. Vybrané fakty máme zverejnené aj na našej webovej stránke www.dmc.fm-ph.uniba.sk

Acot sa zameriava na čitateľov vzdelaných v problematike, no zrejme nechcel prísť o priazeň ani záujem veľkej skupiny menej zasvätených, a tak zaradil do knihy celý rad opisov viac-menej modifikovaných historických udalostí, ktorých hodnovernosť môže byť do určitej miery sporná, no sú čitateľsky atraktívne. Lacnej a zjednodušenej interpretácii známych faktov sa však vyhol. I keď príliš odvážnym tvrdeniam občas nie. Tak napríklad v úvode knihy tvrdí, že na začiatku bola naša planéta ponorená do šera slabého Slnka a celá Zem bola pokrytá ľadom. Je to iba jedna z možných hypotéz, iné predpokladajú, že sa voda a neskôr zaľadnenia objavili na Zemi až po jednej miliarde rokov. Takýchto odvážnych tvrdení je nakoniec v texte knihy viac. Termojadrový reaktor Slnka sa zrejme rozohrel postupne a v prvých miliardiach rokov kolísala solárna konštanta aj o viac ako 30 % (7 až 35 %), v posledných miliónoch rokov je to určite menej ako 0,2 %. Keď opisuje predkambriálne zaľadnenia, konštatuje, že sa život na Zemi mohol uchovať iba v úzkom pásme okolo rovníka. Pravda bude skôr taká, že tieto rozsiahle zaľadnenia (trvajúce s dvoma prestávkami vyše 300 miliónov rokov) sa vyskytli takmer na celej Zemi najmä preto, že počas tohto obdobia mohli prebehnúť veľké tektonické pohyby a aj kompletný drift kontinentov. Okrem toho sú dosť presvedčivé aj dôkazy o tom, že sklon zemskej osi k rovine ekliptiky kolísal až do hodnoty 54, kým od treťohôr je to iba od 21,9° do 24,5°. To mohlo paradoxne spôsobiť, že zaľadnenie sa v predkambriálnom období vytváralo najmä okolo rovníka (kvôli krátkemu rovníkovému letu iba v čase rovníkovej zimy). Na viacerých miestach autor príliš uprednostňuje niektoré hypotézy vývoja Zeme a života na Zemi. Je to čitateľsky príťažlivejšie ako vedecké dišputy o protichodných a rozporných

Acot sa zameriava na čitateľov vzdelaných v problematike, no zrejme nechcel prísť o priazeň ani záujem veľkej skupiny menej zasvätených, a tak zaradil do knihy celý rad opisov viac-menej modifikovaných historických udalostí, ktorých hodnovernosť môže byť do určitej miery sporná, no sú čitateľsky atraktívne.

hypotézach. Medzi takéto tvrdenia patria najmä podrobné opisy veľkých katastrof s masívnym vymieraním druhov a ich klimatické súvislosti. Acot sa od začiatku snaží vnútiť čitateľovi názor, že neuznáva „klimatický determinizmus“, teda jednoznačnú závislosť od klimatických podmienok, hoci pripúšťa fakt, že zmeny a kolísanie klimatických podmienok závažným spôsobom ovplyvňovali dianie na Zemi a aj históriu ľudstva.

Acot využíva známe fakty z paleoklimatológie a histórie na plastické vyobrazenia možných situácií po skončení poslednej doby ľadovej. Na týchto miestach sa v jeho argumentácii objavujú, podľa mňa, aj niektoré jeho slabiny v odbornom výklade. Ak už aj vynecháme známe závislosti medzi sociálnymi, ekonomickými, biologickými a prírodnými procesmi na strane jednej a klimatickými podmienkami na strane druhej, musíme sa prinajmenšom zaoberať takým fenoménom, ako je rýchlosť adaptácie na meniace sa klimatické podmienky.

Akýkoľvek modifikovaný alebo prirodzený systém sa adaptuje na dané klimatické podmienky predovšetkým tak, že sa uprednostnia v prirodzenom výbere také vlastnosti a individuality systému, ktoré sa najlepšie osvedčili na prežitie nielen pri daných priemeroch, ale aj extrémoch existujúcej klímy. Takáto rovnováha sa vytvára postupne počas veľmi dlhého obdobia, zvyčajne stáročia až tisícročia. Podobne je to aj v sociálnych a ekonomických systé-

moch. Vnútna štruktúra a vnútorné vzťahy sú aj tu nastavené tak, že dobre vyhovujú iba daným klimatickým podmienkam.

Vo všetkých spomínaných systémoch to funguje relatívne bezkonfliktne len vtedy, keď sa klimatické podmienky menia iba veľmi pomaly. Nazývame to aj stacionarita klimatického režimu. Acot na viacerých miestach mieša dohromady extrémny počasie so zmenami a premenlivosťou klímy. Moderná klimatológia dokáže kvantitatívne vyjadriť aj zmeny a aj premenlivosť klímy. Dokonca vieme pomerne jednoznačne stanoviť aj hranicu, za ktorou už považujeme zmeny klímy za prejav nestacionarity. V posledných desaťročiach sa vyskytlo viacero prírodných katastrof zapríčinených počasím s veľkými materiálnymi škodami a obeťami na životoch ľudí a zvierat. Na mieste je otázka, prečo k tomu dochádza, keď vďaka technickému pokroku sa ľudia dokážu lepšie adaptovať na nepriazne počasia.

Ukazuje sa, že každý systém sa snaží správať efektívne a racionálne iba v rámci obmedzeného časového horizontu, čiže rozvíja aj adaptačné a obranné mechanizmy iba v takom rozsahu, ktorý je potrebný na relatívne trvalú udržateľnosť bez škodlivých dôsledkov. Neplýtvá sa pritom ani energiou a ani surovinami. Napríklad stoková sieť v mestách sa dimenzuje tak, aby bola poškodená iba takými prípadmi počasia, ktoré majú zriedkavejší výskyt ako raz za 50 rokov. Aj vtáky zaplňujú pri hniezdení také niky, aby ich predátori a nepriazeň počasia limitovali iba tak zriedkavo, aby to neohrozilo prežitie druhu v daných podmienkach.

Klimatický determinizmus teda stráca význam v prípade existencie stacionárnej klímy, alebo ak nedochádza k premiestňovaniu druhov a aktivít do nových podmienok. Nakoniec je známym faktom, že rozdiel v dlhodobom

kyslík. Pri definícii skleníkového efektu atmosféry alebo všeobecnej cirkulácie atmosféry a oceánov je identifikácia nepresností náročnejšia a vyžadovala by väčší priestor na vysvetlenie.

Acot sa samozrejme nevyhýba ani filozofickým úvahám o princípe klimatického systému Zeme. Správne na prvé miesto kladie úlohu biosféry, ktorá svojimi spätnými väzbami vytvára priaznivejšie podmienky na existenciu jednotlivých biologických druhov. Ako príklad je možné uviesť vznik ozonoféry ako spätnej väzby aktivity biosféry, bez ktorej by nemohol existovať život na súši a na morskej hladine. Trochu zložitejšie vyznieva interpretácia Carnotovho princípu o smerovaní uzavretého systému k maximálnej entropii, pričom biosféra akoby produkovala negatívnu entropiu na oddialenie tepelného zániku systému.

Acot sa od začiatku snaží vnútiť čitateľovi názor, že neuznáva „klimatický determinizmus“, teda jednoznačnú závislosť od klimatických podmienok, hoci pripúšťa fakt, že zmeny a kolísanie klimatických podmienok závažným spôsobom ovplyvňovali dianie na Zemi a aj históriu ľudstva.

Aj v súčasnosti sa viacerí klimatológovia prikláňajú k názoru, že Zem a globálne procesy na nej sa správajú naozaj tak, akoby boli vzájomne komplexne prepojené v akýchsi záhadných vnútorných väzbách smerujúcich k zachovaniu existujúceho režimu klimatického systému. E. Lorenz však prišiel s niečím novým. Ide nielen o pojem „deterministický chaos“, ale aj o definovanie do určitej miery neočakávaných zmien v klimatickom režime celého globálneho systému. Akoby klimatický systém Zeme mal niekoľko kvázistacionárnych režimov, pričom môže dôjsť pomerne náhle k prechodu na iný režim (napríklad náhla zmena termohalinnej cirkulácie v oceánoch). Acot sa dotkol aj populárneho problému zamávania motýlieho krídla a veľmi efektne to aj vysvetlil. Z celej tejto filozofickej polemiky vychádza pre Acota a aj pre globálnych klimatológov a globálnych ekológov dosť jednoznačný záver: Zem ako celok čelí v súčasnosti jednému z najväčších ohrození, pokiaľ ide o zachovanie rozmanitosti života a prirodzených biochemických cyklov.

Takéto poznanie a vcelku smutné konštatovanie predstavuje predzvesť vstupu do celkom odlišného sveta – do prostredia globálnej politiky. Aj s tým

sa autor vyrovnal skvele a určite by mu zatlieskali viacerí ekológovia a klimatológovia. Je to naozaj tak, vo veľkej politike nejde ani o Zem, ani o zachovanie ekosystémov a biodiverzity – ide tu predovšetkým o moc, vplyv a peniaze. Síce sa hovorí, že sa tak koná v prospech väčšiny obyvateľstva, no pre istotu sa táto väčšina masíruje účinnou propagandou o nevyhnutnosti ekonomickej prosperity a o neistotách vedeckých poznatkov.

Acot sa dotýka ešte viacerých aktuálnych problémov súvisiacich s dvoma hlavnými cestami vyrovnávania sa s klimatickou zmenou: spomalenie klimatickej zmeny redukciami emisie skleníkových plynov do atmosféry a adaptácia na zmenené klimatické podmienky v dôsledku pokračujúceho globálneho otepľovania. Veľmi sympaticky vyznieva jeho apel, že sa musíme vzájomne presvedčovať, že ešte nie je neskoro začať

s opatreniami, hoci to vyzerať tak, že sa naštartovali celkom nevrátne procesy. Pomerne málo sa však zaoberá otázkou cost/benefit, teda vzťahu nákladovosti a ziskovosti v súvislosti s uvedenými opatreniami. Za zisk tu nemôžeme považovať len „objektívne preukázané“ parametre ekonomickej efektívnosti, ale aj celý zisk a stratu v dlhodobej existencii ekosystémov a biochemických cyklov na Zemi. Acot efektne vysvetlil aj niektoré sporné otázky globálneho uhlíkového cyklu v súvislosti s biosférou a s emisiou zo spaľovania fosílnych palív. Z môjho pohľadu je sympatický aj jeho postoj k amorálnosti obchodovania s emisiami.

Mohol by som pokračovať ďalej vo vymenúvaní kladov a aj niektorých slabších miest tejto publikácie. Uzavieraj sa to dalo asi tak, že sme dostali do rúk sympatickú analýzu neľahkého problému podanú celkom prijateľným spôsobom aj pre menej zainteresovaných čitateľov. P. Acot sa nebal zájsť aj do jemu menej známych oblastí fyziky a štatistiky. Horšie teoretické znalosti sa snažil vykompenzovať brilantnými opismi a zrejme spisovateľským talentom.

Milan Lapin

Filip Vančo, Krehký, 2006

Otázky duše

úsečku, nekonečne lúbiť a nenávidieť a snívať. „Nesmiernosť“ sa nesmierne ťažko podrobuje poznaniu.

Budem referovať o troch knihách. Každá je svojším pohľadom na dušu, každá vidí jej iný kus a každá svojsky. Keby sme chceli urobiť syntézu, neuspeli by sme. V pozadí mnohonásobnosti je „nesmiernosť“. Ak sa pokúsime reflektovať dušu so všetkými jej javovými formami, musíme očakávať roztrieštenosť pohľadov. Ako Himaláje nemožno jednotne vidieť, nemožno jednotne vidieť dušu. Tak sa formuje obsahovo aj formálne mnohonásobné spoznávanie, mnohosť pohľadov. Ich rozčlenenosť je nielen nesústavná, ale občas môže vyvolávať dojem neporiadku a bezmocnosti.

Prvá kniha je mimoriadne náročná, lebo priamo poukazuje na „nesmiernosť“. Slovník analytickej psychológie je dielo skupiny nemecky hovoriacich autorov a je nemecky dôkladný a poučený.

Meno analytickej psychológie je nepriliehavé. Jej zakladateľ C. G. Jung nebol analytik, ale v najlepšom zmysle slova syntetik. Videl v duši, vďaka mimoriadnemu nadaniu vidieť, „nesmiernosť“. Vďaka mimoriadnemu vzdelaniu mohol „nesmiernosť“ duše interpretovať nie podľa jednej možnosti výkladu, ale mnohorako: videl vzťahy s rôznymi módmi mystiky, s religiozitou, s alchýmiou, s rozprávkami a poverami a zvykmi, takpovediac so všetkým ľudským. Jeho analytickej, teda syntetickej psychológie a psychopatológie je, ak chceme, teóriou všetkého v psychológii a v psychopatológii. Jungovi žiaci a dedičia sa musia vyrovnávať s odkazom, ktorý je nesmierny, Jungovo dedičstvo je samo nesmierne, a to nielen vecne, ale aj terminologicky.

Pre čitateľa, ktorý je povrchný a nepoučený, je ťažkou úlohou vyznať sa v jungovských pojmoch. Čo je napríklad vzťahové quaternio? Čo je tieň? A tak ďalej. Jungovská analytickej psychológie nielen uvádza svoje slová, ale aj reinterpretuje staré, ktoré prevzala napríklad z freudovskej psychoanalýzy. Komplex pre Freuda nie je taký komplex, ako ho chápe Jung. A tak ďalej. Autorský tím vynikajúco vedie čitateľa cez húštiny nových aj starých slov s novými významami. Je dobré, keď ktokoľvek, kto číta ktorýkoľvek analytickej psychologickej text, porovná svoje pochopenie s výkladom, ktorý mu ponúkajú kvalifikovaní sprievodcovia, autori Slovníka. Každé heslo uvádza aj reprezentatívnu literatúru, v ktorej sa možno podrobnejšie poučiť. Dielo možno pochopiť ako fundamentálnu, východiskovú, aj trvalo sprievodcovskú pomôcku čitateľa analytickej psychologickej textov. Zároveň dokazuje, že idea „nesmiernosť“ duše a sveta je realistická. Vydavateľstvo Portál, ktoré uviedlo český preklad na český aj slovenský trh myšlienok, urobilo dôležitý kultúrny čin.

Druhá kniha, preklad z amerického myšlienkového sveta, uprednostňuje mozog a prírodovedný pohľad na jeho

chorobných a neobvyklých stavoch. Príkladom chorobného je autizmus, príkladom neobvyklého, ale nie abnormného, je synestézia. Môžu sa prežívať a prejavovať ako záhadné, možno o nich uvažovať aj ako o nesmiernych. Ríša autizmu alebo závislosti je rozprávkovo bohatá. Ale: zakladá sa na identifikovateľných zmenách mozgového fungovania: na zmenách, ktoré prírodovedne pracujúci odborník môže zrozumiteľne vyložiť. Kniha je teda užitočne redukcionistická. Ukazuje aj elementárny redukcionizmus sveta, a teda aj duše, ktorá je vo svete. Stačí malá zmena regulácie v stroji a účinky

majstrovský. Jeho jednoduchosť nedeformuje zložitost predmetu. Autori sú moderní, citujú výskumné výsledky ešte nie ošúchané, nie všeobecne známe. Aj odborník sa môže začudovať, ako pekne prehľadne možno opísať náročné procesy a klinické obrazy. Kniha sa tak dobre, priam pohodovo číta, že ju možno asimilovať bez veľkého vkladu námahy, dokonca rekreačne a s bohatým ziskom.

Tretia kniha je druhou častou zamýšľaného psychiatricko-epidemiologického seriálu. Prvú časť pomenoval autorský kolektív EPID, jej predmetom bola depresia.

Meno analytickej psychológie je nepriliehavé. Jej zakladateľ C. G. Jung nebol analytik, ale v najlepšom zmysle slova syntetik. Vďaka mimoriadnemu vzdelaniu mohol „nesmiernosť“ duše interpretovať nie podľa jednej možnosti výkladu, ale mnohorako.

sú osudovo významné. Všetko bohatstvo prírody je vecou kombinačného umenia niekoľkých desiatok prvkov Mendelejevovej tabuľky. Božská komédia je produkt asi dvadsiatich talianskych hlások.

Kniha poučuje dvojako. Po prvé objasňuje patogenézu významných psychických a psychopatologických javov, po druhé ukazuje vzťahy medzi jednoduchosťou prvkov a mechanizmom ich interakcií a komplexitou, ba „nesmiernosťou“ štruktúr, ktoré sa vynárajú ako pozorovateľné a ľudsky relevantné účinky. Výklad autorov je pedagogicky

Úzkosť funguje v ľudstve dvojako – ako prirodzený psychický proces, je všadeprítomná, aj ako príznak duševných porúch. Dôležitým osobným znakom je úzkosť, teda trvalá disponovanosť prežívať úzkosť. Autori demonštrovali význam úzkosti pre človeka, ukázali ju ako emóciu, ktorá má vzťah k čomukoľvek v ľudskom svete, aj k chorobám vôbec.

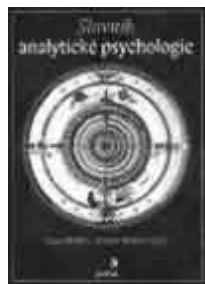
Metódou, ktorá vyhovuje kritériám evidence based vedy, preskúmali reprezentatívnu vzorku populácie súčasného Slovenska. Študovali úzkosť ako znak obyvateľstva aj úzkosť

príznaky v obyvateľstve. Ich výsledky sú porovnateľné so štúdiami z iných zemepisných oblastí. Treba zdôrazniť, že ide o prvú náročnú epidemiologickú štúdiu úzkostných fenoménov na Slovensku.

Potvrdilo sa, že úzkostné fenomény sú spoločensky významné. Napríklad viac ako polovica vyšetrených vykázala príznaky špecifickej fóbie, čo je podľa súčasnej klasifikácie psychických porúch porucha. Ako bude čitateľ interpretovať zistenie autorov? Je väčšina populácie chorá alebo poruchová? Množstvo konkrétnych výsledkov, ktoré autori vytiahli z empirickej suroviny, nemožno uviesť explicitne – je ich veľa. Veľa z nich čaká na domyslenie v budúcich odborných aj laických pokusoch. Sú teda nielen hotovými výsledkami, ale aj, a predovšetkým, podnetmi pre budúcnosť. Otvorenou otázkou ostáva najmä vzťah úzkosti ako antropogénneho procesu, ktorý rôznorodo ohrozuje ľudstvo, napríklad ako východisko závislosti, ako činiteľ, ktorý zhoršuje prognózu telesných chorôb a tak ďalej... možno myslieť donekonečna.

Nielen špecialisti, ale aj mysliaci ľudia všeobecne si majú knihu prečítať. Je príkladom múdro premyslenej štúdie, teda poslúži ako pôsobivý vzor, zároveň je naplnená, až preplnená faktmi, ktoré sú naposol relevantné a čakajú na výklad. Autori sú vedci, teda nepracujú nad pomery. Napísali, čo vyplynulo z ich vedeckej práce. Čitateľ musí byť ich spolupracovník, musí si knihu dotvoriť pre seba, čo je správny zmysel každej naozaj vedeckej knihy.

Ivan Žucha

- ▲ Lutz Müller, Anette Müller (ed.)
- ▲ Slovník analytickej psychológie
- ▲ Preklad Jolana Bucková, Petr Patočka
- ▲ Portál 2006
- ▲ 526 strán
- ▲ 1019 Sk

- ▲ Allen D. Bragdon, David Gamon
- ▲ Když mozek pracuje jinak
- ▲ Preklad Jan Foltýn
- ▲ Portál 2006
- ▲ 120 strán
- ▲ 279 Sk

- ▲ V. Novotný, A. Heretik, str., A. Heretik, ml., J. Pečeňák, A. Ritomský
- ▲ EPIA. Epidemiológia vybraných úzkostných porúch na Slovensku
- ▲ Psychoprof 2006
- ▲ 213 strán
- ▲ 240 Sk

Jaroslav Žiak, Revízor, 2006

Pre človeka, ktorý dokázal reflektovať seba a svet, v ktorom existuje, vždy bola ohromujúca, hrozivá aj povznášajúca „nesmiernosť“. „Nesmiernosť“ je prazážitkom človeka, ktorý je všímavý a ochotný myslieť.

„Nesmiernosť“ (slovo je v úvodzovkách, aby sa zdôraznilo, že sa používa ako terminus technicus a nie triviálne) znamená: čo je obsahom môjho pre-

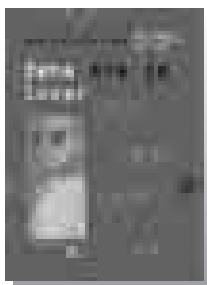
Ak sa pokúsime reflektovať dušu so všetkými jej javovými formami, musíme očakávať roztrieštenosť pohľadov. Ich rozčlenenosť je nielen nesústavná, ale občas môže vyvolávať dojem neporiadku a bezmocnosti.

žívania, je bez hraníc, nemá okraj a aj jeho vnútro možno člení bez ohraničenia, za každým niečím je iné niečo, v každom niečom je iné niečo. Nesmierne boli vodné plochy, v ktorých blúdili hľadači zlatého rúna, krajiny a deje, o ktorých písal Herodotos, nekonečné priestory, ktoré ľakali Pascale a nadchýnali Bruna, ale nesmierne je aj duša, do ktorej sa všetko zmestí, ktorá je alternatívnym priestorom pre svet, ktorej možno nekonečne deliť

výkony. Z „nesmiernosť“ duše sa preniesme (ako keď meníme pohľad na dvojznačnú figúru) na zložitost mozgového stroja.

Možno si všimnúť, že „nesmiernosť“ je veľmi odlišná od zložitosti. Napríklad počítač je zložitý, ale (dosiaľ) nie nesmierne. Pre autorov je aj mozog zložitý, neuvažujú o jeho „nesmiernosti“. Kniha prehľadne a jednoducho analyzuje inakost fungovania mozgového stroja pri rôznych abnormných,

Nielen o nevysporiadanosti s tatrovkami

- ▲ J. Cviková,
J. Juráňová,
L. Kobová (ed.)
- ▲ *Žena nie je tovar*
- ▲ Aspekt 2006
- ▲ 434 strán
- ▲ 250 Sk

Odkedy si pamätám, odvtedy mám slabosť na autá. Nie na hypermoderné limuzíny či športáky – ale na tatrovky, vetry, jednoducho na všetky typy vozidiel, ktoré súvisia so stavebnými činnosťami, a preto na korbách prevádzajú piesok, kamene, miešačky a podobne. Od útleho detstva ma fascinovali „obsluhovači“, pracovníci, šoféri podobných vozidiel. Áno, samozrejme – milovala a vlastnila som i bábiky, ale túžila som byť šoférkou tatrovky! Vidíte dobre, nie šoférkou, ale šoférom. Toto nech mi niekto, prosím, psychoanalyticky vysvetlí a rodovo zdôvodní: chcela som mať vyblednuté modré montérky, ktoré sa zaväzujú ufúľanou šnúrkou, hnedú aktovku z hrubej hrboľatej kože (a v nej na desiatu zabalené chleby a termosku s kávou či rumovým čajom), ďalej veľké, no tvrdé opálené chlpaté brucho... Mimochodom, keď sme pri tom opálení – fascinoval ma kontrast červenohnedej pokožky nad spomínanou montérkovou šnúrkou a ostrá, priam panenská (v tomto prípade radšej panická) beloba pod šnúrkou. O farebných rozdieloch spôsobených nosením bieleho tielka na slnku ani nehovorím. Stotožňujúco som obdivovala týchto chlapov pre schopnosť vyfajčiť cigaretu voľne zavesenú v kútiku úst, len tak, bez dotyku a pomoci rúk, i pre dokonalé pitie piva priamo z fľaše (veľké brucho už nechcem, ale obe spomínané zručnosti dávno ovládam).

Teraz isto rozumieme, čo som ako dieťa prežívala, keď sa na trhu objavili obrovské hračkárske oranžovo-čierne tatrovky. Čo na trhu! Dych sa mi zatajil, keď som zistila, že zrazu s nimi na dvore lomoží takmer každý chlapček. A tu je kameň úrazu! Nesmierne, nepredstaviteľne som

túžila po podobnej hrkotavej plastovej opache... Ale! Okamžite a potom priebežne som si všimla, že ju nemá ani jedno jediné dievčatko, ba čo viac, žiadne si ju (z dákych mne nepochopiteľných príčin) od kamarátov ani nepožičiava. Už sa nepamätám, či som svoju nenaplnenú túžbu konfrontovala s niektorou z rovesníčok, ale môj subjektívny záver (výsledok dlhodobého pozorovania a márných nádejí) bol: zrejme ide o pranie natoľko nevhodné, ba nemiestne, že ho nemôžem tlmočiť ani rodičom. Som presvedčená, že by mi mama a otec maxiauto kúpili bez akéhokoľvek prekvapenia alebo vysvetľovania, ale ja, hoci iba štvorročná, som si oň nedovolila ani poprosiť. Na druhej strane nikomu z rodiny nenapadlo spýtať sa, či by som ho chcela. Dôvodom zjavne bol v realite nekompromisne (hoci nie vždy uvedomovane) fungujúci rodový stereotyp – dievčatká sa nehrávajú so stavbárskymi autami.

Časy sa menia – keď začiatkom 90. rokov moja trojročná dcéra začala chodiť do materskej školy, každé ráno ju vo dverách nedečkavo vyzeral kamarát Rastó. Prichádzal skôr, takže si pravidelne stihol vydobíť ten najväčší kočík pre bábiky, aký v škole mali. A potom spoločne s Barbarou celé doobedie rozmaznávali, ukladali, česali... každý svoje vlastné barbiny a farebných ponkov s dlhými hodvábnymi hrivami. Myslím, že nešlo ani o hru „na mamičku a na otecka“ – Rastó rovnocenne prebaľoval a „dojčil“. Títo dvaja fungovali skôr ako akési spriatelnené či spríbuznené mamičky na materskej dovolenke. Pre tých, ktorí už začali spochybňovať Rastóvu sexuálnu orientáciu, alebo predpokladajú, že išlo o neúživého utiahnutého outsidera, vyobcovaného z chlapčenskej spoločnosti, musím dodať, že osvietené pani učiteľky malému iniciatívne podsúvali nové prírasty bábik a kuchynských riadikov. V prípade nedostatočne atraktívneho zamestnania bol totiž vychyreným bitkárom a najmä neúnavným propagátorom a distribútorom oplzlých výrazov. Nepochybujem, že z Rastá vyrástol (pokiaľ ho „neskolil“ či neodradil všadeprítomný tlak rodových stereotypov) muž s predpokladmi stať sa „novým otcom“. Miloval a bolo mu vlastné starať sa s láskou. Pre komplexnú objek-

Mama a otec by mi maxiauto kúpili bez akéhokoľvek prekvapenia alebo vysvetľovania, ale ja, hoci iba štvorročná, som si oň nedovolila ani poprosiť. Na druhej strane nikomu z rodiny nenapadlo spýtať sa, či by som ho chcela. Dôvodom zjavne bol v realite nekompromisne (hoci nie vždy uvedomovane) fungujúci rodový stereotyp – dievčatká sa nehrávajú so stavbárskymi autami.

tivitu doplním, že moja dcéra občas s rovnakou láskou opatrovala zároveň s bábikami napríklad detskú atrapu vrtačky do betónu. Zrejme i preto, že som sa zvykla zaujímať, s čím by sa túžila hrať. Dnes neveriacky sledujem, že bez akejkoľvek prípravy, takpovediac „na prvý šup“, vie zapojiť, opraviť, sprevádzkovať akýkoľvek prístroj či zariadenie.

V uvádzanom kontexte možno pripomenúť, že za rodové stereotypy sú považované (spoločensky, historicky, jazykovo... utvárané a reprodukované) zidealizované a jednoznačne

určené obrazy, predstavy „typicky“ ženských a mužských vlastností, aktivít, správania, ktorých dôsledkom je zabránenie či obmedzenie plného osobnostného rozvoja. Vzhľadom na reálny i latentný výskyt či pretrvávanie rodových stereotypov sa v poslednom období napríklad intenzívne zdôrazňuje nevyhnutnosť, potreba systematického „preskúmania“ učebníc, „pretrénovania“ učiteľov a učiteľiek (na všetkých typoch škôl), taký prístup k výchove a vzdelávaniu, ktorý rešpektuje rodovú rovnosť, uplatňuje rovnosť príležitostí mužov a žien, resp. chlapcov a dievčat, eliminuje a predchádza výskytu a šíreniu rodových stereotypov, mýtov, predsudkov. V očakávanom a ašpirovanom výsledku to zjednodušene znamená, že muži i ženy (chlapci a dievčatá) majú mať rovnakú možnosť rozvíjať svoje osobné predpoklady a schopnosti bez obmedzovania tradičnými očakávaniami „mužskosti“ a „ženskosti“.

O rodových stereotypoch a ich dôsledkoch explicitne pojednávala predchádzajúca kniha Aspektu a Nadácie otvorenej spoločnosti Ružový a modrý svet, ktorej editorkami a autorkami štúdií boli takisto (okrem iných) Jana Cviková, Jana Juráňová a Lubica Kobová. Napokon, som presvedčená, že publikačné, vzdelávacie a disemináčne aktivity Aspektu vo feministickom a agende rovnosti príležitostí mužov a žien už netreba predstavovať nielen odbornej, ale ani širšej verejnosti. Zvykne sa vravievať, že dobré sa chváli samo, ale pravidlom to byť nemusí. Propagovať potrebné je stále priam povinnosťou. Nadväzujúca publikácia *Žena nie je tovar* s podtitulom *Komodifikácia žien v našej kultúre* hovorí o pretrvávajúcej spoločenskej existencii fenoménu „žena = tovar“ vo formách zdanlivo „neškodných“ a legálnych (reklama) až po formy všeobecne a konsenzuálne uznané za trestuhodné a nelegálne (zneužívanie žien, porušovanie ľudských práv žien, obchodovanie so ženami, nútená prostitúcia). „Aj publikácia *Žena nie je tovar* je určená v prvom rade pedagogickým pracovníckam a pracovníkom; prináša pestrý textový a obsahový materiál o tom, ako sa ženy stávajú tovarom, ale aj o tom, ako sa tomu – najmä v pedagogickej praxi – dá predchádzať.“ (str. 10)

a výziev. V centre pozornosti už nie je len širší ekonomický rámec, analyzuje a prioritizuje sa skôr optika komplexnej spoločenskej integrácie a participácie, dôsledky narušenia sociálnych väzieb, dosahy nedostatočnosti zdrojov (vylúčenie) s prejavmi izolácie, obmedzenej účasti na bežnom spôsobe živote. „Publikácia *Žena nie je tovar* sa venuje predovšetkým najrozšírenejším súčasným spôsobom premieňania ženy na tovar, ale neopomína ani ich historické korene. Prináša pôvodné štúdie a pestrú zmes ukážok z teoretických

Publikácia Žena nie je tovar hovorí o pretrvávajúcej spoločenskej existencii fenoménu „žena = tovar“ vo formách zdanlivo „neškodných“ a legálnych (reklama) až po formy všeobecne a konsenzuálne uznané za trestuhodné a nelegálne.

prác, literatúry a médií, ako aj podnety pre prácu s najroznejšími materiálmi v škole. Neponúka prefabrikované odpovede, kladie otázky. Otvára rôzne aspekty takých citlivých tém, ako je zobrazovanie ženského tela v reklame, sexizmus v reklame, komunikácia ženských časopisov, kvalifikácia profesionálnej krásavice, podoby a definície ženskosti a mužskosti, sebaúcta žien, rozvíjanie pozitívneho vzťahu k svojmu telu, sexuálne obťažovanie, prostitúcia, obchod so ženami. Všetky tieto i ďalšie témy úzko súvisia s výchovou a vzdelávaním k mediálnej a právnej gramotnosti, rozvíjaním sociálnych kompetencií v najširšom slova zmysle, a predovšetkým s výchovou a vzdelávaním k rodovej demokracii.“ (str. 29) Rodová demokracia je tak určitou cieľovou hodnotou – existujúca rodová štruktúra, rozdelenie moci v spoločnosti, ale napríklad aj stereotypy, predsudky, mýty, spôsobujú, že realitou je horšia situácia žien, sprevádzaná ich snahou individuálne, vlastnými silami či stratégiami „dostať“ očakávaným nárokom verejných a súkromných rolí. Rodová rovnosť, resp. ambícia jej autentickej realizácie

je v modernej spoločnosti (za ktorú nemáme oficiálny dôvod sa nepovažovať) aj podmienkou a predpokladom dosahovania a udržateľnosti sociálnej kohézie v zmysle predchádzania, riešenia, eliminácie konfliktov, s cieľom predísť rozvratu spoločnosti a prehlbovaniu sociálnych rozdielov či vylúčeniu celých skupín populácie z hlavného prúdu života spoločnosti.

Pred niekoľkými rokmi som s kamarátkou Majou (inak takto pani doktorkou) sedela v jej obrovskom aute na križovatke a čakala, kým naskočí zelená. Zrazu vedľa nás (pomerne nešetrne a obmedzujúco) zastala klasická tatrovka. Obrovská, zablatená, za volantom sedel chlap, ktorý akoby vypadol zo scény filmu Vesničko má středisková, prípadne z môjho dávneho detstva. Minimálne stokilový, s mohutným bruchom v bielom tielku, rádiovkou na hlave a cigaretou bez filtra v kútiku úst. Maja, ako povestná žena činu, stiahla okienko a prešla do verbálneho útoku, nadávajúc gigantovo za jeho šoférsku ignoranciu. Odpoveďou jej bol iba bezducho-blahosklonný pohľad zvrchu. Dodnes však priateľku upodozrievam, že pravou príčinou jej

temperamentnej reakcie nebolo dodržovanie pravidiel cestnej premávky, ale (podobne ako v mojom prípade) pretrvávajúca nevysporiadanosť s niekdajšou nemožnosťou vlastniť tatrovku.

A keďže i ponuka trhu medzitým pokročila (už nielen základná oranžovo-čierna kombinácia, ale celá farebná i tvarová škála), vážne uvažujem, že si k najbližším narodeninám odopieraný „voz“ konečne kúpim. Postavím ho pred televízor, budem naň obdivne hľadieť, sem-tam s ním prídem po parketách. Ale to ešte nebude celkom ono. Mimoriadne dôležitý je aj sprievodný zvukový efekt. Mám už vytypovaný dostatočne hrboľatý chodník z betónových platní vedľa bratislavského Auparku. Ak tam raz zbadáte pani s kabelkou a šťastným naplneným úsmevom, ťahajúcu za sebou na lykovom motúziku hrkotajúce veľké auto pre malých chlapcov, budem to ja. Rodové stereotypy treba prekonávať aj osobným zaangažovaným útokom. A nielen pokiaľ ide o hračky a sny nášho detstva.

Sylvia Porubánová

Jana Ilková, *Emócie*, 2006

Križovatka poézie

v Spiši dodnes, nehovoriac o nemeckom prínose, i známeho neznámeho rezbára Pavla.

„... roku Pána 1241 vtrhli do krajiny s päťtisíc bojovníkmi Tatári a spôsobili... veľkú pohromu a biedu. Tatári zostali v krajine tri roky a v tom čase nikto nemohol orať ani siať, a preto po ich odchode zomieralo od hladu viac ľudí, než ich bolo vtedy zabitých a zajatých.“ (Spiškosobotská kronika z polovice 15. storočia)

Horeuvedené som citoval, lebo to pasuje do kontextu a tiež preto, lebo je to z knihy, ktorú nám levočský primátor vlni daroval.

Levoča (nemecky Leutschau, maďarsky Lőcse) tých čias bolo tretie najväčšie mesto v maďarskom kráľovstve. Od roku 1271 vládla Levoča dvadsiatim štyrom spišským mestám, od roku 1624 pracovala tlačiareň, aj Jána Amosa vytlačili. (Aj dnes uputný tlačiar prináša čerstvo voňavé knihy pol hodinu pred prezentáciou.)

V Levoči, križovatke kultúr, rečí, poézie prastarého centra, ktoré zostalo, zaznela po prvý raz slovenská časť hymny Nad Tatrou sa blýska.

Stretnutie 1997

Cestou do Levoče sme sa zastavili v Mikuláši. Ivan mi dáva recenziu autora, ktorého spoznám až večer... Kde je Závada? „Ak sa dostanete do Levoče, postaráme sa o Vás,“ povedal Peter Milčák, a neboli to prázdne sľuby.

Prv ako jeho sme videli kotlík s gulášom na ohníku. „Treba podkúriť,“ povedal Jano Drgo z Trenčína zatúlany do Levoče (dodnes kuchár poétov v Levoči). Na chate bolo veľa básnikov, minulosť sa čítať nedala.

Lýdia Vadkertyová nám predviedla možnosť oprieť sa o prázdno. Bolo to krásne, ale rebro sa zlomilo.

Na zelenej lúke pred chatou sme behali s vlajkou Modrého Petra, ktorá signalizuje: Loď je pripravená vyplávať!

A loď vyplávala na esteticky istých, ale vydavateľsky neistých vlnách poézie.

Aká je to doba, keď si poetka musí zlomiť rebro, aby priaznivci pochopili nebezpečie opierať sa o prázdno.

Pred vystúpením v intimnom levočskom divadle sme sa na ničom nedohovorili a legendárna Biela pani sa objavila iba v nápoji, ktorý ktosi sponzoroval.

Ráno, i básnici k spánku odnesení, prišli včas k raňajkám. Koloval košík, Modrému Petrovi sme zmiernili náklady.

Vtedy ešte pretrvávala Tichá voda Erika Jakuba Grocha a jeho spolupracovníkov, nenapodobiteľná, ako dúfam, nezabudnutá.

V stredoveku, v prospech mesta, schválili zákon zaväzujúci obchodníkov s tovarom cestou cez Levoču zostať dva týždne v meste a platiť si pobyt. Karavána priateľov básnenia, ktorých vydavateľstvo Modrý Peter už roky pozýva na Stretnutia platí iba tým, čo dáva. A tí, ktorí pri tom boli od začiatku, pobudli dobre vyše dvoch týždňov v meste Pavla, i dnes aspoň pre poetky a poétov, je to majster Peter.

Aj v septemri prišli na Stretnutie 2006, 7. ročník najväčšieho festivalu pôvodnej poézie, účastníci zo všetkých svetových strán.

Nová ulica vedie medzi prastarými domami do plenára krajiny. Nová ulica je iba preto nová, lebo námestie, z ktorého vychádza, je oveľa staršie. Neďaleko Novej ulice si nedávno kúpila dom bývalá starostka londýnskej mestskej časti Enfield. Pani Nadežda, židovsko-slovenského pôvodu, hovorí slovenčinou, ktorá je rovnako pekná ako dom, ktorý s anglickým manželom Davidom oživila zo schrátrania.

Jana Šantavá, *Dôkaz*, 2006

A neďaleko (čo je v Levoči ďaleko?) v múzeu, kde i fresky stien sú expozíciou, otvorili Stretnutie 2006 vernisážou Mareka Ormandíka. Jeho obrazy a ilustrácie boli predspevom k obrazom kolegov.

Levočskú poštu práve rekonštruujú. Pohľadnice možno odoslať iba z prvého poschodia.

Divadielko je však naďalej intímne i pre Duchnovičovcov z Prešova. Pri La Musica Karola Horáka je všetko v klavíri, herečky i herci.

V sobotu pred predstavením sa historickým námestím prechádzalo nadpriemerne tých, ktorí poeticky nielen snívajú, ale i poéziu píšú. Mesto sa ženo a vydávalo. Koľko svadieb videli už z oltára majstrom Pavlom z dreva vyrezaní svätí? Školákom s bielymi paličkami v príjemnom septembrovom popoludní chutila zmrzlina.

V dni po čiastočnom zatmení mesiaca prezentuje Petr Hruška časopis *Odvrátená strana mesiaca*. Na fajnovom papieri vytlačené vybrané texty pre tých, ktorí to majú radi. Na javisku sa zjavuje „Koán z ostravské hospody nad ránom: Toho piva je jednou víc, jednou mňi a jednou víc.“

Obecentvo sa potešilo i úsmevnými básňami Miroslava Bendzák a Jána Buzássyho, ktorému i Rádio Devín uznalo humor oslovujúci obecenstvo. Česko zastupoval i básnik-diplomat Marek Toma. Indian Summer priniesla Andrea Jarmái, ktorej sa v Kanade podarilo spopularizovať čítanie poézie. Andrea recituje a odrazu akoby nebol potrebný preklad. Podobný zážitok som mal z prednesu Roberta

Welcha, írského básnika a prozaika. Jeho román *Groundwork*, v čase vydania ocenený v *New York Times* ako najlepší anglicky román roku, prekladajú Mirka a Ján Gavurovci do slovenčiny – bude to prekvapenie. Aj nová kniha poézie Janka Gavuru uzrela v Levoči svetlo sveta.

Miroslav Bruck zo Skalice napísal báseň o Levoči a ľúto mu je iba za vláčikom, ktorý sem kedysi cestoval. Oleg Pastier bol za svoje básne, ale i za *Fragment* a *Romboid*, všetko perfektne zvládol.

Ján Litvák básne neprečítal, predniesol ich naspamäť. Valerij Kupka, a azda i Pavol Hudák, ak by som im pripísal východnú frakciu, zvládli to tiež na jedničku.

Marian Andričik, znalec jazyka, prekladateľ, a ako opäť dokázal, básnik, bol zo všetkých účastníkov najlepšie oblečený, s výnimkou dám, samozrejme.

Spomienkou na Ivana Laučička prišla už vlni Angela Repka, ktorá na počesť 15. výročia vydavateľstva v nemčine recitovala pásmo vlastných Haiku. V tomto roku Peter Milčák, okrem seba, zastúpil Pavla Suržina.

Stanislava Chrobáková-Repár z Juhu ospravedlnila Primoša Repára, ktorý ochorel, predstavila Apokalipsu s pozoruhodným európskym projektom *Časopis v časopise*, pôvabne zarecitovala a zastávala väčšie zastúpenie žien v antológiách, i vo vydavateľstve.

Verše Ivana Laučička sme počuli v poľštine. Jacek Bukowski sa teší,

keď mu hovoria ambasador slovenskej poézie v Poľsku, a tým i je. V Levoči prezentoval antológiu súčasnej slovenskej poézie v poľštine *Pisanie*. Antológia súčasnej poezji slowackej (Modrý Peter a *Swiat Literacki*, Varšava 2006).

Zamurovaný tunel do Poľska po tomto Stretnutí už neexistuje.

Dobre, keď zostávame spolu, priatelia. Aj ja som si vymýšľal, priznávam. Čítanie ukončil úctyhodný pán Ján Milčák rozprávkou pre básnikov. Lekári často rozprávajú rozprávky a niekedy tým i vyliečia.

Nik na javisku si na vlajku Modrého Petra netrúfol stúpiť, ani Karel Plíhal, keď po recitáciách spieval svoje *Nebo nepočká*.

Koľko kníh vydal za pätnásť rokov Modrý Peter? Medzi vydanými knihami nebola ani jedna na zahodenie. Blankytný čarodej už roky z mnohých negatívov („básne sú nezrozumiteľné, nečitateľné, nepredajné“) vyvoláva prekvapujúci pozitív. Petra podporujú príbuzní, mama, otec, žena Janka, brat Marián, synovia i priaznivci.

Keby sa na Slovensku vyučovala teória kultúry, vhodným docentom a neskôr profesorom by bol Peter Milčák, pedagóg preskúšaný praxou.

Peter Repka

PS: „Kde si si kúpil časopis TATRY?“ spýtal sa ma Peter pri rozlúčke. „V Poprade som ho nedostal.“ Bol to časopis s článkom o tom, ako presvedčení ochrancovia prírody ignorovali 250-ročné skúsenosti lesníkov s lykožrútom. Na Slovensku máme však i rozumných ochrancov, i poézie.

Young archeologist

Pripravovala som na platničke činu, vlastne, dávala som si záležať na dobre pripravenej ryži. Ryža sa nesmie lepiť, nesmú sa tvoriť hrušky a nesmie byť pudingovitá. Správna ryža pre činu musí byť mierne chrupkavá. Každé zrnko musí byť oddelené a pri rozhrýznutí musí puknúť. Tomu hovorím čína.

Bola som unavená z cesty vlakom a hladná. Vrátila som sa z Liptovského Mikuláša, kde som vybavovala akúsi rodinnú záležitosť. Voda príjemne bublala v hrnci a napadlo mi, že zavolám Timovi. Ešte nebolo veľmi neskoro a nechcelo sa mi samej sedieť pri dobrej čine. Začala som krájať cibulku, ale šuchla som ju do smeti a vykrútila som Timovo číslo. Počúvala som zvonenie kdesi v diaľke a napadlo mi, že tak ako som niekedy opovrhovala ľuďmi od počítačov, tak ich teraz obdivujem.

Ozval sa Tim. „Varím, nemáš hlad?“ spýtala som sa. „Nie, ale prídem.“ „Robím činu.“ „Fajn, musím ochutnať.“

Keď Tim prišiel, naservírovala som jedlo do malých tanierikov, tam trochu olív, tam trochu malých kukuričiek, tam trochu chaluhy atď. „Čo si, prosím ťa, robila v Liptovskom Mikuláši?“ spýtal sa Tim. „Vybavovala som prepis nejakého pozemku, vlastne lúky menom Poľana, do vlastníctva môjho strýka. Zdedila som to v reštitúciách.“ „Ha, ha, ha,“ rozosmial sa Tim, „a pohrabala si tam aspoň seno?“ „Mlč, tupec. Keby si raz privoňal k senu, nesmial by si sa. No ale poďme k veci.“

Popísala som mu stručne kancelárie v súdnej budove, v matrike a v malej rozmnožovni, kde nejaká osoba kopírovala kópie latinských dokumentov z 18. storočia: „Bola to staršia pani, a keď videla môj záujem, rozhovorila sa a povedala, že to sú dokumenty, ktoré si vyžiadala nejaká inštitúcia, možno Matica slovenská, to presne neviem, a sú to práve všetky protokoly, ktoré sa zachovali z procesu s Jánošíkom. Pozerala som na tie latinské kópie a požiadala som tú milú pani, aby ich urobila dvojmo. Mám ich v taške.“

„No dobre,“ povedal Tim, „zaviezim ťa ku mne.“ Keď prechádzal okolo skriniek, ešte povedal, aby som zobrala nejaký aperitív.

Nechápem, ako si mohol všimnúť whisky, zastrčenú takmer celkom za knihami. Ten má oči všade. Zobrala som ju a nastúpili sme do auta.

Tim sa mi zmienil pred nejakým časom, že stiahol z internetu šikovný prekladací program zo starých jazykov. „Speed Trace prekladá z protohebrejčiny, gréčtiny a latinu v reálnom čase, vôbec nemusíš čakať,“ povedal.

„Ideme prekladať?“ spýtala som sa, keď sme sa rútili po Pražskej smerom hore, na kopec. „Vedel som, že tá čína nebude zadarmo.“ „Nebude zadarmo, no a čo? Musíš fachať.“

Veľmi rada navštevujem Tima v jeho pivničnom byte, kde býva (na priváte) už dosť dávno. Tim odomkol byt (kedysi nikdy nezamykal, nechával všetko otvorené, bejvávalo!) a vošli sme. Zacítila som tú vôňu a podlomili sa mi kolena. Toľko kníh, toľko kníh! Prešli sme cez úzku chodbu a dávala som si pozor, aby som niečo nezhodila. Nejaký starý kabát. Nejaké staré topánky. Tim vošiel prvý a ja som ešte rýchlo skontrolovala rám dverí. Bola tam! Bola tam moja fotografia pripnutá hrdzavým pripínáčikom! Odtrhla som ju z preukazu

(myslím, bol to preukaz do nejakého filmového klubu) a venovala som ju Timovi, keď ma prvý raz pobozkal pred kinom Mier.

Všade boli rozhádzané časopisy a plno harabúrd. Na stolíku vedľa počítača boli tri neumyté šálky aj s tanierikmi a lyžičkami. Počítač nebol vypnutý, v monitore blikali nejaké svetlé body.

Na stolíku boli ešte nejaké papiere, komiksy, fixky, rôzne predmety a knihy v hebrejčine. Prehľadala som sa v tých knihách a poznámkach. Podala som Timovi moje latinské kópie.

„Najprv to prebehnem v OCR.“ „Čo?“ povedala som. „V optical recognition...“ nedokončil a mávol rukou. Vložil papiere do stroja a rýchlo stláčal klávesnicu. „Včera som stiahol z internetu ešte jednu utilitku. Vlastne je to program. Young Archeologist. Umožňuje rekonštruovať deje extrahované zo starých siahodlhých dokumentov.“

„Tak to zapni,“ povedala som, „a daj mi nejakú deku, odpadávam.“ Tim išiel po deku a uložil ma na gauč. Mal nádherné oči.

„Poď ku mne, skôr ako zaspím.“ A zaspala som.

Svitalo. Cez stiahnuté hnedé rolety sa predieralo svetlo. Tim ležal vedľa mňa, jednu ruku mal na mojom bruchu, pod tričkom. Chytila som mu ruku a opatrne odsunula. Ani sa nepohol, asi sa mu čosi snívvalo. Prekročila som ho a uvidela som izbu v briedení. Počítač bol stále zapnutý a malé biele body blikali na obrazovke. Obula som sa a pristúpila k počítaču. Z tlačiarne trčal popísaný papier. Vytiahla som ho, ale keďže sa ešte v prítmi nedalo čítať, poskladala som ho, vložila do tašky, natiahla som si sveter a ticho vyšla von. Cesta domov mi trvala asi dvadsať minút.

Ráno je vhodné vypiť trochu kávy, tak som si urobila Nescafé. Pri káve sa dobre číta. Vytiahla som papier, rozbalila a položila pred šálku. Tu je jeho obsah:

Akýsi záhadný Číňan prichádza na Liptov a hľadá muža menom Johannes. Prechádza hory i doliny. Stretáva baču a prespí uňho. Bača hľadaného muža nepozná, ale posmelí Číňana, aby vytrval. „Nájdeš ho, nájdeš,“ pokyvuje hla-

vou starý bača.

Číňan má vypadané vlasy a uschnutú ruku. V ruke pod pláštom čosi nesie a chráni to. Vypytuje sa kňazov po dedinách. Hovorí obostojne po latinsky. Prechádza dolinami a lúkami. Kosci prestávajú kosiť. Mladé dievčatá sa vylakane chichúňajú. Pri pramienku a potôčiku stretáva dievča naberajúce vodu do hlineného džbána. Dievča sa napíše a podáva džbán pútnikovi. Číňan pije, krištáľovo čistá voda zo slovenských hôr mu v drobných pramienkoch steká po sivej brade. Číňan sa vypytuje na Johanna. „Ta ja po latinsky nerozumiem,“ povie dievča, schytí krčah a dá sa do behu. V tráve sa mihajú bosé nohy a opálené lýtka. „Bene, bene,“ hovorí fascinovaný Číňan.

V mestečku Liptovský Mikuláš ide na faru, kde ho pán farár privíta kuracinou a červeným vínom. „Som síce vegetarián a túto zásadu teraz poruším. Ale víno neprijmem. To by bolo neodpušiteľné. Som lamaistický mních a chcem sa vrátiť domov ako čestný muž. Prosím s úctou o pohár vody.“ „Ale áno, amice, to chápem,“ odpovedá farárko a nalieva vodu. „Svätosť možno dosiahnuť len dodržiavaním zásad.“

Na dotaz o Johannovi odpovedá s prehľadom. Mladý muž Johannes, seminarista, študuje na Spišskej kapitule za kňaza a nakoľko sú vakácie, bol navštíviť starých rodičov. Ale je tu problém. V de-

dinke Terchová Johannes vidiac drába ako palicuje otca, napadol a ťažko zranil drába a teraz sa skrýva v hore.

Číňan hľadá na holiach a v horách v okolí Terchovej. Živí sa lesnými bylinkami, jahodami a včelím medom. V jednu noc už zďaleka vidí oheň na malej polianke. Prejde dolinou a pristupuje k vatre. Vatra preskakujú mladí muži a vlastne sa vznášajú nad ohňom so skríženými nohami. Číňan žasne a potichu si povie: „Myslel som, že levitovať vieme len my, tibetskí mníši. Ale levitácia má zrejme viac podôb.“ (Slovo „odzemok“ etymologicky znamená „byť nad zemou,“ iný výklad – „odpútať sa od hmoty“.)

Číňan napokon stojí pred Jánošíkom, trochu bokom od družiny, pod korunou stáročného duba. „Nemám veľa času,“ hovorí Číňan. Spod plášta vyberá opatrne malú obsidiánovú skrinku. „Tu je skrinka s plutóniom a tu sú zvitky s podrobným návodom. Prichádzam z Tibetu. Vyrobné Abombu. Ruku ti, Johanne, žiaľ, nepodám. Rozpadla by sa. Príd ma navštíviť do Lhassy. Tam sú podobné kopce ako tu, lenže vyššie.“ Obráti sa a mizne v tme.

Na hrade u Thurzu v obrovských klenutých pivniciach vyrobí Jánošík malú Abombu a stáva sa pánom sveta.

Vladimír Havrilla

Jana Ilková, Prázdnno, 2006

myslím si že...
Juraj Mojžiš

Valerij Kupka:
Čas naopak (básne)
Jana Kuzmíková:
Bergsonovská fraktálnosť
v Švantnerovom románe Život
bez konca (esej)
Zuzana Donovalová:
Nevesta nevedomia alebo
literárne postavy v procese
individuácie (esej)
Petr Borkovec:
Bažant a iné básne
Milan Zelinka:
Teta Anula (próza)

t m a v á k o m o r a
NULLA DIES SINE LINEA
(Trizuliaková – Kodoňová:
spomienky)

Tomáš Janovic:
Smutné anekdoty
Kristina Vulgan:
Nola nie je doma (poviedka)

anketa časopisu romboid
Marián Kubica

rodinné striebro
Rudolf Jurolek
Július Vanovič

voľným okom
Jana Bodnárová:
Svet bez zrkadla – Art brut

Pan/o/ptikum
Vladislava Gálisa

R e c e n z i e
Igor Hochel:
Lahko dostupné sémantické polia
(Miroslav Brück: Hraničná cesta)
Marta Součková:
Brenkus – Evi, poslala to údajne
na tvoju mailovú adresu
Jozef Brunclík:
Výzva k odovzdanosti
a k neustálej formovateľnosti
(Ján Motulko:
Na božej brúske)
Jana Pácalová:
Muž za stolom uteká (k sebe)
alebo Proklamovaná ľahostajnosť
neoklameš
(Ivan Wernisch: Hlava na stole)
Michal Habaj:
Poznámky k Wernischovi (Ivan
Wernisch: Hlava na stole)
Andy Turan:
Potupa a poníženie vo Viedni
(Elfriede Jelineková: Pianistka)

cool/túra
Miloslava Kodoňová:
Sedmoro slobodných umení
Márius Kopcsay:
Dobro a zlo v dnešných
rozprávkach

**úklady jazyka alebo
slovgličitina**
Pavel Branko:
Úklady jazyka intertextuálne

z poznámok Ivana Žuchu:
Paratexty

Bezplatný katalóg Knižného klubu,
ako aj staršie čísla časopisu
Knihy & spoločnosť si môžete
objednať:

✉ **Knižný klub Legenda**
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úľany

☎ **031 / 784 53 15**

☎ **031 / 784 53 14**

@ **mail@kniznyklub.com**

Osvienčim, genius loci

Deborah Dworková a Robert Jan van Pelt zhrnuli vo svojej knihe množstvo zaujímavých, neraz doteraz neznámych faktov o Osvienčime. Ako historici si všímajú nielen „najslávnejšie“ obdobie Osvienčima, ale aj historický vývoj mesta dávno pred vznikom koncentráku a reflexiu meniaceho sa vnímania tohto miesta po skončení holokaustu. Výsledkom je jeden z najkomplexnejších a najpoučnejších pohľadov na tragické obdobie dejín Európy.

▲ D. Dworková,
R. J. van Pelt
▲ **Osvätim.**
1270 až súčasnosť
▲ Preklad
David Záleský
▲ Argo 2006
▲ 512 strán
▲ 718 Sk

Podľa autorov „kniha zbavuje Osvätim zdání nedostupnosti a ukazuje ji jako obyčejné město, jehož osud připravili normální lidé, kteří prováděli rutinní činnost, zaznamenanou ve standardních formulářích: vyvlastňovacích dekretch, přepravních listech, výdejkách, příjemkách. Tragické je, že tito obyčejní lidé měli

až příliš velké cíle: chtěli znovu nalézt přízrak, který Němci nazývali ztracenou minulostí, a znovu stvořit stejně tak iluzorní rasově čistý národ.“ Okrem množstva zaujímavých faktov vidím prínos knihy aj v množstve asociácií, ktoré (aspoň vo mne) vyvoláva.

V rokoch 1994 – 1997 som sa aktívne podieľal na projekte Oral history: Osudy tých, ktorí prežili holokaust. V jeho priebehu som mal možnosť osobne sa oboznámiť s príbehmi viac ako 120 preživších. Mnohí z nich boli v Osvienčime. Stali sa nielen svedkami, ale aj priamymi (hoci nedobrovoľnými) aktérmi dobových udalostí. Nespochybnujem jedinečnosť ľudských osudov a zážitkov, ale ich spomienky mali viaceré spoločné prvky. Jeden z osvienčimských príbehov sa však zásadne odlišoval od všetkých ostatných. V tomto výnimočnom prípade rozprávač prežil na Slovensku. Napriek tomu opisoval aj Osvätim. Spoznal ho totiž už pred šo, pretože tam pravidelne chodieval ako obchodný cestujúci. Zdalo sa mi, že ide o nepredstaviteľný, absurdný, šokujúci prípad, ktorý som pre seba interpretoval ako „cynický výsmech dejín“. Stále znovu som si overoval, či je to skutočne pravda, páčil som z dotyčného pána rôzne detaily, spochybňoval, že už vtedy necítil „diabolskú“ atmosféru najväčšieho koncentráku. Vyplynulo to zo skutočnosti, že podobne ako mnohí iní som si nevedomil, že toto poľské mestečko má svoje dejiny a existovalo oveľa skôr, než získalo dnešnú zlú povest. „Väčšina historických zmí-

nek o Osvätimi začíná rokom 1940, ovsťem ti, kteří koncentrační tábor zakládali, vnímali Osvätim jako součást vlastní historie, která se začala odvíjet o sedm století dříve. V roce 1270 město založili Němci...“ Spočiatku sa mi pozitívne zmenky o „predholokaustovej“ minulosti javili ako neprímerané, dokonca neprístojné. Utvrdovali ma v tom aj samotní autori. Popísali, že už „predtým“ sa tu objavili určité podobnosti. V druhej polovici 19. storočia bolo v mestečku záchytné stredisko pre židovských emigrantov, ktorí utekali pred ruskými pogromami do západnej Európy a zámoria. Nemeckí zdravotníci mali strach, aby neprenášali rôzne choroby, „proto imigrační úřady zavedly už v roce 1882 povinné odšívovací pro-

svedčí posledná, v mnohých aspektoch najzaujímavejšia kapitola, venovaná súčasnosti. Prináša informácie o vedomých popieračoch holokaustu a boji proti nim. Autori vychádzajú z vlastných konkrétnych poznatkov a skúseností, pretože sa aktívne zúčastnili na viacerých známych súdnych procesoch. Možno ešte aktuálnejšie sú ich názory o súčasnom vnímaní Osvienčima. Dworková a van Pelt poukazujú na niektoré nevedomé a nechcené, ale neraz tým bolestivejšie urážky obetí a ich pamiatky. Ako ilustráciu možno spomenúť dlhodobý a emocionálne podfarbený spor o umiestnenie kríža, predovšetkým však tri prejavy Jána Pavla II. na týchto historických miestach. Analýza jednotlivých vystúpení sa zameriava nielen na ich negatíva, ale všímajú si tiež postupný pozitívny posun pápeža (a iných cirkevných činiteľov) pri vnímaní koncentračného tábora.

Čitateľ dostáva nielen logické a odborné zdôvodnené objasnenie, prečo najväčší koncentračný tábor vznikol práve na tomto mieste, ale navyše aj hodnoverné vysvetlenie, prečo nacisti vôbec koncentráky budovali.

cedury. Maryashe Antinová, dvanásťletá dívka z Polotzku, tento proces popsala v dopise svému strýci, který později zahrnuje do svých pamětí. Je to přímo modelová situace a hrůzná předzvěst ‚odšívování‘ v Osvätimi.“ Zdanlivo nevinný hygienický proces skutočne obsahuje šokujúce analógie s budúcimi udalosťami. Historický záber však nie je samoučelný, ale vďaka autorom sa dostáva do priamej súvislosti s obdobím holokaustu. Čitateľ dostáva nielen logické a odborné zdôvodnené objasnenie, prečo najväčší koncentračný tábor vznikol práve na tomto mieste, ale navyše aj hodnoverné vysvetlenie, prečo nacisti vôbec koncentráky budovali. Miera smrti a hrôzy však ostáva naďalej nepochopiteľná.

O tom, že podtitul knihy (1270 až súčasnosť) nie je len formalitou,

Chťiac či nechťiac som musel tento Osvätim porovnávať s rovnomennou knihou Laurena Reesa, o ktorej som písal pre K&S (10/2005). Odlišuje ich podtitul (1270 až súčasnosť, resp. Nacisté a „konečné riešenie“), predovšetkým však diametrálne odlišný prístup k rovnakej téme. Vyplýva v prvom rade z rozdielneho profesionálneho zamerania. Dworková a van Pelt ako historici využívajú najmä „papiere“, archívne pramene, dobovú tlač, odbornú a beletristickú literatúru. Rees je publicista, pracuje predovšetkým s ľuďmi, ich slovami, spomienkami, pocitmi. V porovnaní so „suchou faktografiou“ dosahuje pestrejší, čitateľsky príťažlivejší, ale z vecného hľadiska plytkejší obraz sledovanej problematiky.

Peter Salner

Tento projekt sa uskutočnil vďaka programu Roztočte to s nápadom Konta Orange, n.f. Projekt bol podporovaný z dotácie Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Projekt organizuje:

bütner

inspire

K&S

konto orange

Recar

SIP

PHOTOPORT

www.photoport.sk

40 slov – výstava fotografií od dvadsiatich autorov na tému slov. Výstava na zastávkach a v autobusoch MHD - 24 hodín denne!

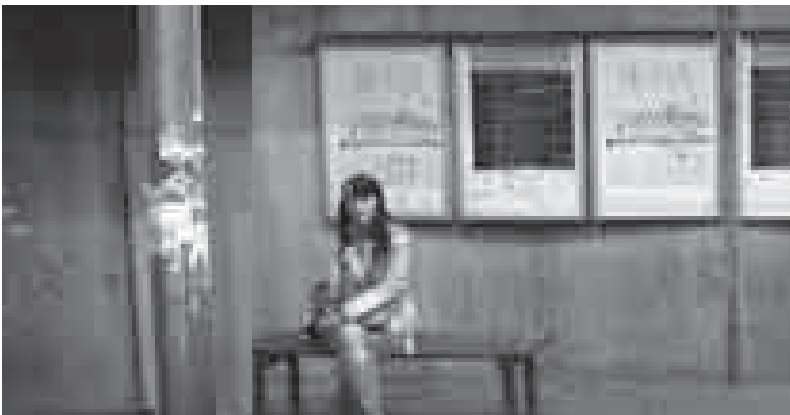
Konečná električiek na Hl. stanici, podchod na Hodžovom nám., autobusy MHD.

1.11. – 15.11.2006 Bratislava

Slávnostné otvorenie 2.11.2006 o 17.00 hod. Konečná električiek na Hl. stanici.

B. Haviarová, P. Homola, J. Ilková, Š. Kliman, J. Kljajic, M. Kováčová, D. Krupka, M. Laurinen, B. Németh, V. Szemző, I. Sýkorová, J. Šantavá, J. Šebestová, J. Šípöcz, B. Štecherová, J. Šturdíková, Z. Šulajová, R. Valúchová, F. Vančo, J. Žiak.

40 slov / 40 words

PHOTOPORT vznikol z potreby upozorniť na tvorbu mladých autorov pracujúcich s médium fotografie. Cieľom PHOTOPORT-u je podporovať ich tvorbu a vytvárať priestor na jej prezentáciu. PHOTOPORT je zároveň zameraný na podporu a rozvoj záujmu o toto médium publikačnou činnosťou a organizovaním workshopov, konferencií, výstav, prednášok a pod. Tento zámer PHOTOPORT podporuje aj nadväzovaním kontaktov a spoluprácou na projektoch so zoskupeniami podobného zamerania doma aj v zahraničí. PHOTOPORT založili ľudia, ktorí chcú pre fotografiu urobiť viac ako ju len používať.

Skutočne modré emócie

Blues lieči. Tvrdí jeden z veľkých bluesmanov súčasnosti Johnny Lee Hooker. Blues je smutné a depresívne, zvyknú tvrdiť ľudia vo chvíľach, keď sa tešia zo života. Keď však príde na nich smútok a depresie, siahnu obyčajne práve po blues. V tejto hudbe je čosi tajomné, niečo, čo dokáže ľudské emócie oslovit okamžite a priamo.

aj náladu nočných veľkomiest. Kto sa rozhodne napísať knihu o blues, musí do nej zahrnúť toto všetko. Vyžaduje si to minimálne toľko odvahy, koľko mal africký černocho utekajúci z plantáží Južnej Ameriky do Chicaga, len s gitarou v ruke a bluesovou náladou v duši.

Hudobný publicista Robert Palmer pátral po blues, jeho koreňoch a stále živej prítomnosti v 90. rokoch na ceste po delte Mississippi spolu s filmárom Robertom Muggem. Z ich cesty vznikol aj známy dokument o bluesmanoch bluesovej kolísky nazvaný Deep Blues. Pre Roberta Palmera bola odysea inšpiráciou pre knihu, ktorá dostala v origináli názov Deep Blues, v preklade Evy Holickéj Opravdové blues.

Prekladateľka hneď v úvode upresňuje, že názov v origináli sa napodobniť nedá. „Anglický názov knihy Deep Blues vzdoruje pokusom o presný preklad. Všetci fanúšikovia žánru vedia, že slovo blues je viacvýznamové – znamená aj smútok a asociuje modrú farbu, ale adjektívum deep je rovnako mätúce. Primárny význam – hlboký – sa môže vzťahovať na smútok, v spojení s modrou farbou značí tmavý odtieň. Kolísku blues navyše autor kladie do územia, ktoré nazýva deep South, čím mieni samotný juh juhu Spojených štátov. Spojením Deep Blues Robert Palmer označuje blues prapôvodné, prežitie, nepredstierané, nevykalkulované, rýdže...“

Opravdové blues je príbeh o tom, ako sa odvíjalo blues, príbeh rozprávaný cez životy ľudí, ktorí ho hrali. Nejde o chronologicky usporiadané udalosti v živote bluesmanov, skôr o premyslene zoradené okolnosti, ktoré blues formovali.

Pravdepodobne nenájdeme iný druh hudby, pri ktorom sú emócie a ľudské prežívanie skutočnosti také dôležité ako práve pri blues. Možno preto sú najlepší bluesmani ľudia, ktorí prežívajú život po svojom a naplno. Tešia sa rovnako ako trpia. Bez toho by ich duša nebola vystavená

vlnám emócií a blues nemalo patričnú razanciu. Rovnakým tempom nepredvídateľných vln je napísaná aj kniha Roberta Palmera. Radosť afrických černochoch strieda utrpenie ich súkmeňovcov na amerických plantážach, bolesť z rozchodu s frajerkou na čiernom juhu lieči bluesmanov úspech v zafajčených kluboch veľkomesta.

Opravdové blues je kniha, v ktorej si nájde svoju časť milovník voľne prerozprávanych a pútavo napísaných príbehov známych hudobníkov, histórie aj hudobnej teórie. Všetko sa

Pravdepodobne nenájdeme iný druh hudby, pri ktorom sú emócie a ľudské prežívanie skutočnosti také dôležité ako práve pri blues. Možno preto sú najlepší bluesmani ľudia, ktorí prežívajú život po svojom a naplno. Tešia sa rovnako ako trpia.

to mieša do jedného celku, nemožno nájsť kapitolu, ktorá by hovorila o hudobnej teórii a iná rozprávala príbeh bluesmana.

Bluesmanov a ich hudbu formovalo najmä utrpenie. Nedostatok, príroda, ľudia, situácie, ktoré okolo seba vytvárali. „Na bažinatých plantážach sa bez prekážok množili komáre prenášajúce maláriu a Dockeryovci boli tak chorí, že väčšinou ani nedokázali poznať, či majú maláriu, sú prechladnutí alebo majú chrípku,

alebo sú len vyčerpaní z toho, ako sa snažili divočine vyrvať úrodnú pôdu, na ktorej by založili plantáž. Ale vytrvali.“ Cez deň pracovali čierni hudobníci v tvrdých podmienkach, večer sa poslucháčom, alebo okolitej prírode, sťažovali cez blues. Nie každý bluesman z počiatkov tohto žánru bol chudobný černochoch drviaci sa na plantáži. V každom prípade mu život nachystal okolnosti, aby mohol blues najskôr prežiť – aby trpel. „Bill si robil starosti o svojho syna Charleyho, ktorý už zhruba dva roky hral na gitare. Pre zbožného človeka bolo hranie na gitare hriechom a hrať hriechne pesničky na večierkoch a piknikoch, kde priamo bujnili hazardné hry a smilstvo, vyšlo narovnako, ako zapredať dušu diablu. Takže keď Bill Patton

svojho syna pri hraní pristihol, považoval za svoju kresťanskú povinnosť udeliť mu prísne varovanie a keď ono varovanie zostalo bez povšimnutia, prišlo na čoraz tvrdšie fyzické tresty. Ale Charley hrať neprestal.“

Opravdové blues je pestrá kniha o blues. Akási populárno-náučná bluesová biblia. Aj obal tak vyzerá. Biblicky čierny podklad spestrený bluesovo modrými detailmi.

Palo Hlubina

Dalibor Krupka, Búrka, 2006

- ▲ Robert Palmer
- ▲ **Opravdové blues**
- ▲ Preklad
- ▲ Eva Holická
- ▲ Argo a Dokořán
- ▲ 2006
- ▲ 296 strán
- ▲ 540 Sk

Napísať knihu o blues je riziko, pretože čitateľa môže začať rýchlo nudiť. Fanúšikovia blues v nej nenájdú tú príchuť, ktorú má hudba samotná, nezalci si zase nebudú vedieť predstaviť atmosféru, ktorú slová opisujú.

Je tu aj ďalšie úskalie. Blues má v sebe niečo záhadné. To niečo má korene v africkej divočine, možno v tom nájsť chuť otrokárskej Ameriky

ARCH
10/2006
Časopis o architektúre a inej kultúre

Téma čísla:

**VITALNE
ŠTRUKTÚRY
NAMIESTO
OBSOLETNYCH**

KALENDÁRIUM
Súťaže
Výstavy

ROZHOVOR
Preferujem klasické videnie architektúry

**OBYTNÝ KOMPLEX
ROZADOL, RUŽOVÁ
DOLINA, BRATISLAVA**
HENRIETA MORAVČÍKOVÁ
Konzistentná výpoveď na tému mestské bývanie

**POLYFUNKČNÝ DOM
EUCON, PRAHA 3 -
ŽÍŽKOV**
JAN KRATOCHVÍL Velmi dôležitý dům

**OBCHODNO-
SPOLOČENSKÉ
CENTRUM GALÉRIE
VAŇKOVKA, BRNO**
REKONŠTRUKCIA
OBJEKTU STROJÁRNE
V AREÁLI VAŇKOVKA,
BRNO
SIMONA JURAČKOVÁ Vaňkovka
nadvakrát

**ÚSTAV PRÍRODNÝCH
VIED S KNIŽNICOU,
DEBRECÍN**
GÁBOR SZ. SZILÁGYI Rozvíjanie
a obohacovanie hodnôt

**REŠTAURÁCIA MÓLO,
BRATISLAVA -
NOVÉ MESTO**
IVAN PETELÉN Chvályhodné Móló
z Kuchajdy

**CYKLISTICKÁ A PEŠIA
LÁVKA NA RIEKE
DUNAJEC**
VÁCLAV KOHLMAYER Lávka spája
brehy a ruší hranice (aj v nás?)

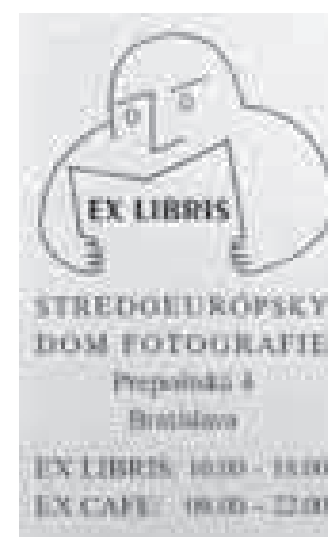
PROJEKTY
Camera Obskura – múzeum
a galéria
Polyfunkčný objekt
s apartmánovými bytmi,
Banskobystrická ulica, Bratislava
Polyfunkčný objekt Černyševského II,
Bratislava – Petržalka

FORUM
Úvahy nad rozvojom Bratislavy
Bez lady a skladu
Un jardin d'hiver präsentiert....

RECENZIE
Ak sa povie estónska architektúra
Dvacaté storočie české spoločnosti
nahližené přes prizma architektury
Mozartov Titus ako ukážka
moderného režijného divadla
v opere

INÁ KULTÚRA

Ilustračné fotografie použité v tomto
číisle sú súčasťou výstavy
40 slov/40 words na tému slov,
ktorú si môžete pozrieť na zastávkach
autobusov a v MHD.

KNÍHKUPECTVO
ARTFORUM Dočasný domov vašich kníh.
Bratislava | Košice | Žilina | Banská Bystrica | Trnava | www.artforum.sk

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU - Knihy & spoločnosť
Objednávam si:
..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ... ks polročné predplatné (120,- Sk)
Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:
• Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
• Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ: .....

Meno/Firma: ..... Ulica/Číslo: ..... Mesto/PSČ: .....
Telefón: ..... Dátum: ..... Podpis: .....

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk
(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13,
e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz
(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)

